Digitized by the Internet Archive
in 2014

https://archive.org/details/domitiiulpianifr00hugo

DOMITII ULPIANI
FRAGMENTA

VULGO

TITULI EX CORPORE ULPIANI

UNICUM CODICEM

TILIANUM OLIM JAM VATICANUM

INTEGRUM EDIDIT

EOQUE ADHIBITO

LECTIONEM VULGATAM

QUARTO

ETIAM CAJI OPE

RECENSUIT

GUSTAVUS HUGO

EQUES GUELPHICUS J. U. D

BRITANNIARUM HANNOVERAEQUE REGI A SANCTIORIBUS JUSTITIAE CONSILIIS PROFESSOR GOETTINGENSIS

BEROLINI

IMPENSIS AUGUSTI MYLII

1822

PRAEFATIO.

Quartam ULPIANI mei editionem parare jam mihi contingit, nec diffiteor gratum hoc mihi esse, tum alias ob causas, tum etiam, quod, si cum lectoribus ad priores editiones respicere liceat, vitae meae, quantum ad jus civile ea pertinet, quin et hujus studii in Germania nostra historiam aliquantum noscere erit.

Prima harum editionum GOETTINGAE prodiit DIETERICI, viri honestissimi, impensis anno MDCCLXXXVIII. Lectiones tunc a me emendatae quin fuerint, tantum abfuit, ut potius XXV. 15. insigne mendum, tota linea omissa, vitiis, quibus antea ULPIANUS deformabatur, additum sit. Nec mirum, hujus enim libri vix quandam notitiam inde habebam, quod in illum eo tempore incidissem,

quo de hereditate antejustinianea scribere publice propositum praemium mihi suaserat. Tunc per integrum fere triennium haec studia aliis locum fecerant, praeterquam quod doctoris titulum meriturus de bonorum possessionibus libellum sine Ulpiano scribere haud potui. Totas has reliquias me perlegisse, priusquam de iis publice in scholis interpretandis consilium cepissem, affirmare omnino non ausim. At ut fit, ut mihi certe factum est, docendo discimus. In praelectionibus, quarum duos tantummodo auditores ad finem usque perseverasse eo lubentius profiteor, quod ex eorum persona honor mihi accedit, (STIEGHANERUS enim, qui nunc Rhenanam provinciam Bavariae, at qua fama! regit, et MOELLERUS, in scriniis regiis avunculo BESTIO socius, hoc auditorium soli constituerunt, HUMBOLDIO per morbum impedito) in his inquam praelectionibus enata est lectio, quae inde ab eo tempore VI, 13. sistitur. Socios in jure civili excolendo me habere, tunc adeo ignorabam, ut haec demum editio occasionem mihi praebuerit CRAMERI HAGEMEISTERIQUE

nomen audiendi, quod illi eundem ULPIANUM auditoribus interpretati essent. Amicitiam horum virorum uti et HAUBOLDII, qui jam tum famae, quam consecutus est, praeludebat, sequentes demum anni attulerunt.

Ingens jam, si brevitatem vitae humanae spectes, viginti trium annorum adest intervallum, priusquam secunda a me curata sit editio. Dudum divenditis primae editionis exemplis, SABINIACUS, tum LANDSHUTII docens, ex bibliotheca regia MONACENSI, praesertim vero ex propria mecum communicavit ampliorem antiquiorum editionum notitiam. Sed et ipse TILIANUM codicem unum genuinum, eos vero, quibus CHARONDAS ipsi SCHULTINGIO fraudem fecerat, spurios esse, animadverteram. Sic enata est editio anni MDCCCXI bibliopolae BEROLINENSIS, MYLII, nomen prae se ferens, quamquam ipse sumtus eo consilio fecissem, ut exemplo esset hic libellus, quam vili pretio divendi possent libri, si lucrum potius, quam damnum metuant eorum redemtores. In praefatione tanquam nova haec nominata sunt: I, 11. VI, 13. VIII, 5.

IX, 1. XIX, 18. XX, 5 et 16. XXIV, 11. a. XXV, 13. XXVI, 1. 2., novaque divisio capitum et repetitio numerorum VIII, 8. et XXIV, 11.

Anno MDCCCXIII. in fasciculo ultimo tomi quarti pandectarum mearum juris civilis (*Civilistisches Magazin*) a p. 359. ad p. 407., et SABINIACI et meo studio multum ad meliorem ULPIANI editionem profectum est, in Germaniam transmisso TILIANI, jam Vaticani codicis, quem editionis MDLXXXVI. fontem esse SABINIACUS docuit, exemplo. Sequenti anno in jure civili antejustinianeo HAUBOLDII praesentis potissimum cura LIPSIAE hoc exemplum typis ita descriptum est, ut singulis ipsius codicis paginis vel potius singulis paginarum semissibus, (columnas eos vocamus) oppositae essent paginae, quae easdem sententias, at restitutas, sisterent. Non solum in eorum gratiam, quibus universum jus antejustinianeum pretiosius videretur, quam quod sibi comparare possent, hae tantum plagulae, septem numero, separatim divenditae sunt, quippe quarum duplex numerus descriptus fue-

rat, sed et quatuor foliis, notatu maxime digna emtoribus prioris editionis venalia feci.

Jam ad illud in narratione mea perveni tempus, cujus memoria nunquam intercidet, quamdiu juri civili, quin et universae antiquitati bonisque litteris suus stabit honos. Inventae, lectae, editae sunt CAJI sive GAJI institutiones. Dici vix potest, quantum inde lucis et ad ULPIANUM nostrum reflecti debuerit. Unum exemplum proferam I, 21. ubi totam lineam codicis jam pisce saniorem adeo corruperamus, ut ex quatuor vocibus: *legatarii patres heredes fiunt*, monstrosum illud: *ea lege aerarium partis heres fiat*, efficeretur. Sed et ad externum ULPIANI habitum non parum contulit summa GOESCHENII, collegae jam mei, diligentia; lineas enim numerare, numerumque adscribere ab ejus CAJO didici. Dotibus novae editionis non contemnendis accessit et alia ejusdem GOESCHENII beneficio; is enim addidit omnia, quae ex BRANDISII V. Cl., apud BONNENSES professoris, collatione codicis TILIANI cum exemplo typis descripto addi potuerunt. Conferatur Tom. IV. p. 112.

ad 132. pandectarum historiae juris (*Zeitschrift* etc.), quae BEROLINI prodeunt.

Totius operis describendi curam, ita ut typothetam doceret, moneret atque corrigeret, et hic suscepit amicissimus HAUBOLDIUS, de cujus in me meaque omnia meritis vel ob hanc causam plura addere prohibeor, ne ipsi molestus sim inextricabili dubio, sitne plena potius fides amico praestanda, an verecundiae et modestiae, per totam vitam insigniter cultae, parendum. Quo facto eo magis ingratus forem, quod is ad scribendam hanc praefatiunculam me hortatus est, quam abesse vix posse ipse jam persuasum habeo, licet ex monito, editioni juris antejustinianei inserto, omnia repetenda fuerint.

Scribebam Göttingae Cal. Mart. MDCCCXXII.

MONITUM

TERTIAE EDITIONI PRAEMISSUM.

Cum rara et vix in marmoribus, aeneisve vel similibus tabulis usitata felicitate ULPIANUM nostrum ex uno codice, qui superest, qualiscumque is demum sit, sistamus, e regione vero lectionem a viris doctis restitutam, verbis parum opus fuit, siglae potius et litterarum formae suffecerunt ad comparationem hujus lectionis cum codice.

Uncis [ ] inclusimus, quae in codice plane abundare videntur.

Typis minoribus, *cursivos* vocant, usi sumus in iis, quae codex omnino non habet.

Asteriscus * voci praepositus docet, simile quid legi in codice, at corruptum.

Plures asteriscos * * * posuimus, ubi lacunam in codice invenimus, quam is non notat.

Ceterum quoties a scriptore codicis *o* et *u*, vel *e* et *i*, vel nominativus et alii casus male confundantur, adspiratio perperam addatur vel omittatur, nemo non videt; ideoque hoc in singulis verbis notare noluimus. Lectio tamen: *ex jus Quiritium* et *dox* adeo constans est, ut vel tanquam archaismus recipienda, vel saltem lector jam hic de ea admonendus videatur.

Quae vero hic ad amussim, adeo, ut singulae lineae ac paginae archetypo respondeant, describi curavimus, insunt Codici 1128. Bibliothecae Reg. Christ. Vaticanae a folio 190[b]. usque ad folium 202[b].

DOMITII ULPIANI

FRAGMENTA

VULGO

TITULI EX CORPORE ULPIANI

INCIP TITULI EX COR 190[bß]
PORE ULPIANI

Moriſ ſunt tacituſ conſenſuſ populi longa conſuetudine inueteratuſ

I De libertiſ
II De ſtatu liberū vel ſtatu liberiſ
III De latiniſ
IIII De hiſ qui ſui juriſ ſunt
V De hiſ qui in poteſtate ſunt
VI De dotibuſ
VII De iure donationū inter uirū & uxorem
VIII De adoptionibuſ
VIIII De hiſ qui in manu ſunt
X Qui in poteſtate mancipioue ſunt queādmodū eo iure liberentur
XI De teteliſ
XII De curatoribuſ
XIII Decele orbo et ſolitario patre
XIIII De poena legiſ iuliæ
XV De decimiſ
XVI De ſolidi capacitate inter uirum et uxorem
XVII De caduciſ
XVIII Qui habeant iuſ antiquum in caduciſ
XVIIII De dominiiſ et adquiſitionib: rerū
XX De teſtamentiſ
XXI Quē admodū hereſ inſtitui debeat

INDEX

TITULORUM.

I. De libertis. pag. 5
II. De statu liberis. 13
III. De Latinis. 15
IV. De his, qui sui juris sunt. 17
V. De his, qui in potestate sunt. 19
VI. De dotibus. 21
VII. De jure donationum inter virum et uxorem. 25
VIII. De adoptionibus. 27
IX. De his, qui in manu sunt. 29
X. Qui in potestate mancipiove sunt, quemadmodum eo jure liberentur. ead.
XI. De tutelis. 33
XII. De curatoribus. 41
XIII. De *coelibe, orbo et solitario patre. 43
XIV. De poena legis Juliae. ead.
XV. De decimis. ead.
XVI. De solidi capacitate inter virum et uxorem. 45
XVII. De caducis. 47
XVIII. Qui habeant jus antiquum in caducis. 49
XIX. De dominiis et adquisitionibus rerum. ead.
XX. De testamentis. 55
XXI. Quemadmodum heres institui debeat. 59
XXII. Qui heredes institui possunt. ead.
XXIII. Quemadmodum testamenta rumpuntur. 71
XXIV. De legatis. 73
XXV. De fideicommissis. 81
XXVI. De legitimis heredibus. 87
XXVII. De libertorum successionibus, [vel bonis] 91
XXVIII. De possessionibus dandis. ead.
XXIX. De bonis libertorum. 95

XXII Qui heredeſ inſtitui poſſunt 191[aα]
XXIII Queadmodū teſtamenta rūpunt[2]
XXIIII De legatiſ
XXV de fideicōmiſſiſ
XXVI de legitímiſ heredibuſ
XXVII de libertorū ſucceſſionib: uel bo niſ
XXVIII de poſſeſſionib: dandiſ
XXVIIII de boniſ libertorum.

I TĪT DE LIBERTIS

Libertorum genera ſunt tria. ciueſ romani. latini. iuniani, deditici orū numero ciueſ romani ſunt Liberti qui legitimæ cenſu. aut teſ tamento nullo iure inpediente uindicta manumittunt[2] apud ma giſtratū p̄turimue. uelut conſulē proconſulem. cenſu manumitte bant[2]. Olim qui luſtrali cenſu. ro mæ iuſſu dominorū inter ciueſ ro manoſ cenſum pſitebant[2]. ut teſta mento manumiſſi liberi ſint. Lex duodecī tabularū facit quæ con firmat phibet exceptiſ quibuſdā cognatiſ. et ſi pluſ donatū ſit non re ſcindet. Minuſ quā pfecta lex. ē. que uetat aliquid fieri. et ſi factū ſit non reſcindet. ſed poenā. iniungit ei qui contra legē fecit. qualiſ. ē. lex furia teſtamentaria quae pluſ quā mille aſſium legatū morti ſuæ cauſa phibet capere. p̄ter exceptaſ pſonaſ. et adverſuſ eū qui pluſ cepe rit. quadrupli poena conſtituit exaut rogat[2]. Id. ē. fertur

TITULI [1]) EX CORPORE ULPIANI.

p. 191 *aα l.* 23 [2]).

1. * * * prohibet, exceptis quibusdam | cognatis, et, si plus donatum sit, non re|scindit. 2. Minus quam perfecta lex est, quae | vetat aliquid fieri, et, si factum sit, | non rescindit: sed poenam injungit | ei, qui contra legem fecit; qualis est lex | Furia testamentaria, quae plus quam | mille assium legatum, mortisve | causa prohibet capere, praeter exceptas | personas: et adversus eum, qui plus cepe|rit, quadrupli poenam constituit. |

p. 191 *aβ*.

3. Lex aut rogatur, id est, fertur |: aut abrogatur, id est, prior lex tol|litur: aut derogatur, id est, pars | primae *legis* tollitur: aut subrogatur, id est, | adjicitur aliquid primae legi: aut | obrogatur, id est, mutatur aliquid ex | prima lege.

* * *

p. 190 *bβ l.* 3.

4. Mores sunt tacitus consen|sus populi longa consuetu|dine inveteratus.

* * *

Tit. I. De libertis.

p. 191 *aα l.* 10.

5. Libertorum genera sunt tria, cives | Romani, Latini Juniani, dediticti|orum numero.

6. Cives Romani sunt | liberti, qui legitime *vindicta*, censu, aut tes|tamento, nullo jure impediente|, *manumissi sunt*.

1) Vulgo: *XXIX Tituli.*

2) Vulgo: *de legibus et moribus.*

Aut abrogat[2]. Id. ē. prior lex tol 191[a β]
litur. Aut derogat[2]. Id. ē. parſ
prima tollit[2]. Aut ſubrogat[2]. Id. ē.
adicit[2] aliquid primaelegi. Aut
obrogat. Id. ē. mutat[2] aliquid ex
prima lege. hodie aūt ipſo iure
liberi ſunt ex lege iunia. qua lege
latini ſunt nominati. inter ami
coſ manumiſſi. Dediticiorū nu
mero ſunt qui poenæ cauſa uinc
ti ſunt a domino quib: ueſtigia
ſcripta fuerunt. qui propter
noxā torti nocenteſq: inventi
ſunt. quiue traditi ſunt. ut fer
ro. aut cū beſtiiſ depugnareN̄.
vel cuſtodiā coniecti fuerunt
Deinde quoquomodo manumiſ
ſi ſunt. Idq: lex aſcia facit ea
dē legē cautū ē. ut minor tri
ginta annorū ſeruuſ uindic
ta manumiſſuſ ciueſ romanuſ
non fiat. niſi apud conſiliū
cauſa ꝑbata fuerit. Ideo ſine
conſiliū manumiſſū caeſariſ
ſeruum manere putat. Teſta
mento uero manumiſſū per
inde haberi iubet. atq: ſi do
mini uoluntate in libertate
&&. ideoq: latinuſ fit. Eadē
lex eum dominū. qui minor
uiginti annorū. ē. ꝓhibet ſer
uum manumittere. ꝓter quāſi
cauſā aput conſiliū ꝑbauerit.
In conſilio aūt adhibent[2] roma
ni quinq: ſenatoreſ. et quinq:

Ib. l. 15.

7. Vindicta manumittuntur apud ma|gistratum *praesidemve [1]), velut Consulem |, Proconsulem. 8. Censu manumitte|bantur olim, qui lustrali censu Ro|mae jussu dominorum inter cives Ro|manos censum profitebantur. 9. Ut testa|mento manumissi liberi sint, lex | duodecim tabularum facit, quae confirmat * * * * *

p. 191. *αβ l.* 6.

10. * * * Hodie autem ipso jure | liberi sunt ex lege Junia, qua lege | Latini sunt nominati inter ami|cos manumissi.

11. Dedititiorum nu|mero sunt, qui poenae causa vinc|ti sunt a domino, quibusve *stigmata [2]) | scripta fuerunt, qui propter | noxam torti, nocentesque inventi | sunt, quive traditi sunt, ut fer|ro, aut cum bestiis depugnarent, | vel *in* custodiam conjecti fuerunt, | deinde quoquo modo manumis|si *sint [3]). Idque lex **Aelia* **Sen*tia facit.

12. Ea|dem lege cautum est, ut minor tri|ginta annorum servus vindic|ta manumissus civis Romanus | non fiat, nisi apud consilium | causa probata fuerit: ideo sine | consilio manumissum [Caesaris [4])] | servum manere putat. Testa|mento vero manumissum per|inde haberi jubet, atque si do|mini voluntate in libertate | esset, ideoque Latinus fit. 13. Eadem | lex eum dominum, qui minor | viginti annorum est, prohibet ser|vum manumittere, praeterquam si | causam apud consilium probaverit. | 13^a. In consilio [5]) autem adhibentur *Roma|e quinque senatores, et quinque | equites Romani: in

1) Vulgo: *velut Praetorem, Consulem, Proconsulem.* In margine ed. 1586. *magistratum P. R. velut consulem*; ita ut vox *Praetorem* ex male intellectis vocibus *populi Romani* enata sit.

2) *Cui.* vulgo: *quibus vestigia s. f.*

3) Vulgo: *sunt.*

4) Quid huic voci ortum dederit, nemo conjectura assequi ausus est. Ejecerunt eam omnes. *Petitus* eam recte se habere putat. Vel nomen ICti, vel nomen Legis latere putaremus.

5) Vulgo; *in consilium.*

œquiteſ romani in provincia uiginti receperatoriſ civeſ roma ni ab eo domino qui ſoluenduſ non ē. ſeruuſ teſtamenti liber. eē. iuſſuſ. et hereſ inſtitu:::tuſ. Etſi minor ſit triginta anniſ. uel in ea cauſa ſit. ut dediticiuſ fieri debeat ciueſ romanuſ et hereſ ſit. Si tamen aliuſ ex eo teſtamento nemo hereſ ſit. qđ ſi duo plureſue liberi heredeſq: eē. iuſſi ſint. primo loco ſcriptuſ liber. et he reſ ſit qđ et ipſū lex aſcia facit. Eadē lex in fraude creditoriſ et patroni manumittere ꝓhibet. qui tantū in boniſ. non etiã ex iuſ quiritium ſeruum habet ma numittendo latinū facit. In boniſ tantū alicuiuſ ſeruuſ. ē. Uelut hoc modo ſi ciueſ romanuſ a ciue romano. ſeruum hemerit iſ qui traditus ei ſit. neq: tamen mancipatuſ ei neq: in iure ceſ ſuſ. neq: ab ipſo ãno poſſeſ ſuſ ſit. Nã quãdiu horū quid fiat iſ ſeruuſ in boniſ quidem emptoriſ ē. et iuſ quiritiū aut venditoriſ ē. Mulier quæ in tutela ē. Item pupilluſ. et pu pilla manumittere non poſ ſunt. Cõmunē ſeruum unuſ ex dominiſ manumittendo par tē ſuã admittit. eaq: ad creſ cit ſocio maxime ſi eo modo manumiſerit quo ſi propriū

provincia | viginti recuperatores, cives Roma|ni. 14. Ab eo domino, qui *solvendo | non est, servus testamento liber esse | jussus, et heres institutus, etsi | minor sit triginta annis, vel in | ea causa sit, ut dedititius fieri | debeat, civis Romanus et heres fit: | si tamen alius ex eo testamento | nemo heres sit. Quod si duo pluresve | liberi heredesque esse jussi sint, | primo loco scriptus liber et he|res fit: quod et ipsum lex *Aelia *Sentia facit. | 15. Eadem lex in fraudem creditoris | et patroni manumittere prohibet. |

16. Qui tantum in bonis, non etiam ex | jure Quiritium servum habet, ma|numittendo Latinum facit. In | bonis tantum alicujus servus est, | velut hoc modo: si civis Romanus | a cive Romano servum emerit, | isque traditus ei sit, neque tamen | mancipatus ei, neque in jure ces|sus, neque ab ipso anno posses|sus sit: nam quamdiu horum quid | fiat, is servus in bonis quidem | emptoris est, *ex jure Quiritium autem | venditoris est.

17. Mulier, quae in | tutela est, item pupillus et pu|pilla manumittere non pos|sunt.

18. Communem servum unus ex | dominis manumittendo par|tem suam amittit: eaque adcres|cit socio: maxime si eo modo | manumiserit, quo, si proprium | haberet, civem Ro-

haberet ciuē romanū facturuſ &&. 191bβ *Nā ſi inter amicoſ eum manumiſerit pleriſq: placet eum nihil egiſſe ſeruuſ in quo alteriuſ. ē. uſuſ fruc tuſ alteriuſ ꝓprietaſ adꝓprieta tiſ domino manumiſſuſ liber non ſit. ſed ſeruuſ ſine domino. ē. Poſt mortē herediſ. aut ante inſtructio nem herediſ teſtamento libertaſ dari non poteſt. excepto teſtamen to militiſ. Inter mediaſ heredum inſtitutioniſ libertaſ data utriuſq: adeuntib: non ualet. ſolo aūt prio re adeunte iure antiquo ualet. Sed poſt legē papiā pope:::amquæ partē non adeunteſ caducam facit ſi quidem primuſ hereſ. uel iuſ anti quum habeat uidere eam poſſe placuit. Qđ ſi non habeat non ua lere conſtat. qđ loco non adeunteſ legatarii patreſ heredeſ fiunt. Sunt tamen qui et hoc caſu ualere eiuſ eā poſſe dicunt. qui teſtamento liber. eē. iuſſuſ. ē. Mox quāuiſ unuſ ex heredib. adierit hereditatē liber ſit. Iuſta libertaſ teſtamento poteſt dari hiſ ſeruiſ qui teſtamenti facien-di. & mortiſ tempore. & iuſ quiritiū teſta:::::toreſ fuerunt. Lex fuſia caninia iubet teſtamentū ex trib: ſeruiſ non plureſ quā duos manumit-ti. & uſq: ad decē dimidiā partem manumittere concedit. a decimo uſ q: ad triginta tertiā partem. ut tamen adhuc quinq: manumittere liceat*

manum facturus esset. | Nam si inter amicos eum manumiserit, | plerisque placet eum nihil egisse. | 19. Servus, in quo alterius est usus|fructus, alterius proprietas, a proprieta|tis domino manumissus, liber non | fit, sed servus sine domino est.

20. Post | mortem heredis, aut ante *institutio|nem heredis testamento libertas | dari non potest, excepto testamen|to militis. 21. Inter medias heredum | institutiones libertas data utrisque | adeuntibus non valet: solo autem prio|re adeunte, jure antiquo valet, | sed post legem Papiam Poppaeam, quae | partem non adeuntis caducam facit, | siquidem primus heres vel jus anti|quum habeat, * valere eam posse | placuit. Quod si non habeat, non va|lere constat, quod loco non adeuntis | legatarii patres heredes fiunt 6). | Sunt tamen, qui et hoc casu valere | [ejus] eam posse dicunt. 22. Qui testamento | liber esse jussus est, mox *quam vel 7) unus | ex heredibus adierit hereditatem, liber fit. | 23. Justa libertas testamento potest | dari his servis, qui testamenti facien|di et mortis tempore * ex jure Quiritium | testatoris fuerunt.

24. Lex *Furia | Caninia jubet testamento ex tribus | servis non plures quam duos manumit|ti: et usque ad decem dimidiam partem | manumittere concedit: a *decem 8) us|que ad triginta tertiam partem, ut tamen | adhuc quinque manumit-

6) Vulgo: *ea lege aerarium partis heres fiat*, a qua audacissima conjectura Cajus nos liberavit p. 107. l. 8 seq.

7) Vulgo *vel* deest. Ex voce codicis *vis* id odoratus est Marezollius.

8) Vulgo: *decimo*.

æquæ. ut ex priori numero a trigin ta uſq: ad centū. quartam partim aequæ ut decē ex ſuperiori numerū liberari poſſint. a centū uſq. ad quin gentoſ. Partē quintū ſimiliter. ut ex anticedenti numerū uiginti quin q: poſſint fieri liberi. Et deniq: p̄ce-pit ne pluref omnino quā centum ex cuiuſquā teſtamento liberi fiaN. Eadē lex cauet ut libertátiſ ſeruiſ teſtamento nominatim dentur. 192aα

II. T. DE STATU LIBERŪ UEL STATU LIBERİS

Qui ſub conditione teſtamento liber ēē. iuſſuſ. ē. ſtatu liber appel

ſtatu liber

lat^{2}. quādiu pendit conditio. Ser uuſ herediſ ſtatu liber ſeu alienet^{2} ab herede. ſiue ſuſcipiat^{2} ab aliquo libertatiſ conditionē ſecū trahit ſub hac conditione liber. ēē. iuſſuſ ſi decē milia heredi dederit. etſi ab herede abalienatuſ ſit. Emptori dan-do pecu niā ad libertatē ꝑueniet.

lex

Idq: duodecim tabularū iubet ſi ꝑ herede factū ſit quominuſ ſtatu li-ber conditioni pareat. ꝑinde ſit liber atq: ſi condicio expleta fuiſſet extra neo pecuniam dare iuſſuſ. ut liber. ēē. ſi paratuſ ſit dare. & iſ cui iuſſuſ ē. dare. aut nollet accipere. aut ante quā acceperit moriat^{2}. ꝑinde ſit liber ac ſi pecuniā dediſſet. Libertaſ et di recto poteſt dari hoc modo liber eſto liber ſit. liberū. ēē. iubeo. & ꝑ fidei com̄iſſum ut puta rogo fidei com̄it

tere liceat, aeque ut ex priori numero: a trigin|ta usque ad centum quartam partem,| aeque ut decem ex superiori [9] numero | liberari possint: a centum usque ad quin|gentos partem quintam, similiter ut | ex antecedenti numero viginti quinque possint fieri liberi. Et denique [10a] praeci|pit, ne plures omnino quam centum | ex cujusquam testamento liberi fiant. | 25. Eadem lex cavet, ut libertates servis | testamento nominatim dentur. |

Tit. II. De Statu liberum vel | statu liberis [10b].

1. Qui sub conditione testamento liber | esse jussus est, statu liber adpel|latur. 2. Statu liber, quamdiu pendet conditio, ser|vus heredis *est*. 3. Statu liber, seu alienetur | ab herede, sive *usucapiatur ab aliquo,| libertatis conditionem secum trahit. | 4. Sub hac conditione liber esse jussus,| si decem millia heredi dederit, et si ab | herede abalienatus sit, emptori dan|do pecuniam, ad libertatem pervenit [11]: | idque lex duodecim tabularum jubet. 5. Si per| heredem factum sit, quo minus statu li|ber conditioni pareat, proinde fit liber,| atque si conditio expleta fuisset. 6. Extra|neo pecuniam dare jussus, *et liber esse,| si paratus sit dare, et is, cui jussus est | dare, aut nollet accipere, aut ante|quam acceperit moriatur, proinde fit liber,| ac si pecuniam dedisset.

---

7. Libertas et di|recto potest dari hoc modo: liber esto,| liber sit, liberum esse jubeo, et per fidei|commissum, ut

9) Vulgo: *priori.*

10a) Vulgo: *eademque.*

10b) Vulgo: liberum vel statu abest, licet et in indice positum sit.

11) Vulgo: *perveniet* codicis servatur. Praesens tempus ubique adesse Marezollius animadvertit.

192$^{a\beta}$

to heredıſ mei. ut iſte cum ſeruum manumittatiſ :::::: iſ quidirecto li ber. ēē. iuſſuſ. ē. horcinus ſit liber to Iſ aūt cui ꝑ fidei commiſſum data ē libertaſ. non teſtatoriſ ſed ma numiſſoriſ ſit libertuſ. cuiuſ fidei cōmitti poteſt. ad rem aliquā preſ tandā eiuſdem etiā libertaſ ſi dei cōmitti poteſt. ꝑ fidei cōmiſſū libertaſ dari poteſt. Tū ꝑprio ſer uo teſtatoris. quā herediſ aut le gatarii. Uel cuiuſ libet extranei ſeruo alieno. ſeruo ꝑfidei cōmiſſo data libertate ſi dominuſ eum iuſto p̄tio nonuendat. extingui t^{2} libertas. q̄m nec p̄tii cōputatio ꝑ libertatē fieri poteſt. Libertaſ ſicut dari. ita et adimitatē teſta mento quā codicelliſ teſtamento confirmatiſ poteſt. ut tamen eo dē modo adimatur quo et data. ē.

III T̄. DE LATINIS.

Latiniuſ quiritiū conſequuntur hiſ modiſ beneficio principali li beri ſiteratione militia naue ae dificio priſtino. preterea et ſena tuſ conſulto uulgo quæ ſit te re nexa beneficio principali lati nuſ ciuitatē romanā accipit.

ſi ab imperatore iuſ quiritiū im- petrauerit liberiſ iuſ quiritiū con ſequit^{2} latinuſ qui minor trigin- ta annorū manumiſſioniſ t̄pore fuit. Nā lege iunia cautū. e. ut ſi ciue romanā. uel latinā uxorē

puta: ROGO, FIDEI COMMITTO HEREDIS MEI, UT ISTE EUM [12] SERVUM | MANUMITTAT. 8. Is, qui directo li|ber esse jussus est, orcinus fit liber|tus: is autem, cui per fideicommissum data | est libertas, non testatoris, sed ma|numissoris fit libertus. 9. Cujus fidei | committi potest ad rem aliquam praes|tandam, ejusdem etiam libertas fi|dei committi potest. 10. Per fideicommissum | libertas dari potest tam proprio ser|vo testatoris, quam heredis, aut le|gatarii, vel cujuslibet extranei | servo. 11. Alieno servo per fideicommissum | data libertate, si dominus eum | justo pretio non vendat, extingui|tur libertas, quoniam nec pretii computatio | pro libertate fieri potest. 12. Libertas | sicut dari, ita et adimi, *tam testa|mento, quam codicillis testamento | confirmatis potest: ut tamen eodem modo adimatur, quo et data est. |

Tit. III. De Latinis. |

1. Latini jus Quiritium consequuntur | his modis: beneficio Principali, li|beris, iteratione, militia, nave, ae|dificio, pistrino; praeterea *ex sena|tusconsulto vulgo quaesitum ter [13] e|nixa. 2. Beneficio Principali Lati|nus civitatem Romanam accipit, | si ab Imperatore jus Quiritium im|petraverit. 3. Liberis jus Quiritium con|sequitur Latinus, qui minor trigin|ta annorum manumissionis tempore | fuit: nam lege Junia cautum est, ut | si civem Romanam, vel Latinam

12) Vulgo: *Stichum.*

13) Edd. fere omnes: *SC.*, *veluti*, tum omnes: *quae sit ter enixa.*

duxerit teſtatione interpoſita 192[bα] *qđ liberorū quærendorū cauſa uxorē duxit. Poſtea filio filiave natu. Nattiue et anecullo facto poſſit apud p̄torē. uel p̄ſidē ꝓuin-tiæ cauſa ꝓbare et fieri ciuem romanū. Tam ipſe quā filiuſ fili aue eiuſ. & uxor ſcilicet. ſi et ipſa latina ſit. Nam ſi uxor ciueſ ro mana ſit partuſ quoq: ciuiſ ro manuſ. ē. ex ſenatuſ conſultu qđ auctore diui atriani factū. ē. Iteratione fit ciuiſ romanuſ. qui poſt latinitatē quā acceperat maior triginta annorū. Iterū iuſte manumiſſuſ ē. ab eo cuiuſ ex iuſ quiritiū ſeruuſ fuit. Sed hu ic conceſſū. ē. ut ex ſenatuſ conſul, tu. etiā liberi iuſ quiritiū conſe qui militia. iuſ quiritiū accepit latinuſ. Inter uigiliſ romæ ſex anniſ militauerit ex lege uiſil lia. preterea ex ſenatuſ conſul tu conceſſū. ē. ei. ut ſi triennio in ter uigiliſ militauerit. iuſ qui ritiū conſequatꝛ naui latinuſ ciuitate romana accepit. ſi non minore quā decī milia modiorū nauem fabricauerit. et roma ſex anniſ frumentū portauerit ex edicto diui claudi*

SUN̄ IIII T̄ DE HIS QUI SUI IURIS

Sui iuriſ ſunt familiarū ſuarū principiſ. Id. ē. pater familiæ. Itemq: mater familiæ. qui ma

uxorem | duxerit, testatione interposita, | quod liberorum quaerendorum causa | uxorem * duxerit; postea filio filiave,| nato natave, et anniculo facto, | possit apud Praetorem, vel Praesidem provin|ciae causam probare, et fieri civem Romanum [13b]), tam ipse, quam filius, filia|ve ejus, et uxor; scilicet, si et ipsa | Latina sit: nam si uxor civis Ro|mana sit, partus quoque civis Ro|manus est, ex senatusconsulto, quod | auctore Divo Adriano factum est. | 4. Iteratione fit civis Romanus, qui | post Latinitatem, quam acceperat | major triginta annorum, iterum | juste manumissus est ab eo, cujus | ex jure Quiritium servus fuit. Sed hu|ic concessum est [ut] ex senatusconsul|to etiam liberis jus Quiritium conse|qui. 5. Militia jus Quiritium accipit | Latinus, *si* inter vigiles Romae sex | annis militaverit, ex lege Visil|lia. Praeterea ex senatusconsul|to concessum est ei, ut, si triennio in|ter vigiles militaverit, jus Qui|ritium consequatur. 6. Nave Latinus | civitatem Romanam accipit, si non | minorem, quam decem millium modiorum | navem fabricaverit, et Romam | sex annis frumentum portaverit, | ex edicto Divi Claudii. |

* * *

Tit. IV. De his, qui sui juris sunt. |

1. Sui juris sunt familiarum suarum | principes, id est, paterfamiliae, | itemque materfamiliae.

13b) Vulgo: *civis Romanus.* Nostra lectio codicem sequitur nec plane vitiosa est.

tre quidem. patre aūt incerto nati ſunt ſpuri adpellantur 192bβ

VI. DE HIS QUI IN POTES TATE SUNT.

In poteſtate ſunt liberi parentum: et iuſto matrimonio nati. Iuſto matrimoniū. ē. ſi inter eoſ qui nup tiaſ contrahunt conubiū ſit. et tū a maſculoſ pubiſ quā femina potenſ ſit. & utriq: conſentiant. ſi ſui iuriſ ſunt. aut etiā parenteſ eorū ſi in poteſtate ſunt conubiū. ē. uxoriſ iure ducendœ facultaſ. Conubiū habent ciueſ romani cū ciuib: romaniſ. cū latiniſ aūt et peregriniſ. Ita ſi conceſſū ſit cū ſeruiſ. nullū. ē. conubiū. inter pa renteſ. et liberoſ infinite cuiuſcūq: graduſ conubiū non. ē. Inter cogna toſ aūt extranſuerſo gradu. olim quidē uſq: ad quartū gradum matrimonia contrahi non poteraN̄. Nunc aūt etiā ex tertio gradu li cet uxorē ducere. Sed tamen fra treſ filia non etiā ſororiſ filia aut amita. uel matertera. quā uiſ eodē gradu ſit eadēq: uxore. nouerca. uel priuigna. uel noruſ. uel ſocruſ nr̄a fuit ducere non poſ ſumuſ. ſi quiſ eā quā non licet uxo rē duxerit inceſtū matrimonium contrahit. Ideoq: liberi in poteſta te eiuſ non fiunt. ſed quaſi uulgo concepti ſpĕrei ſunt. Conubiū interuenientē liberi ſēꝑ patrem

2. Qui ma|tre quidem *certa*, patre autem incerto | nati sunt, spurii adpellantur. |

Tit. V. De his, qui in potes|tate sunt.

1. In potestate sunt liberi parentum, | *ex justo matrimonio nati [14a]).

2. Justum | matrimonium est, si inter eos, qui nup|tias contrahunt, connubium sit: et | tam masculus pubes, quam femina | potens sit: et utrique consentiant, | si sui juris sint [14b]); aut etiam parentes | eorum, si in potestate sint [15]). 3. Connubium est | uxoris jure ducendae facultas. | 4. Connubium habent cives Romani | cum civibus Romanis: cum Latinis autem | et peregrinis ita, si concessum sit. 5. Cum | servis nullum est connubium. 6. Inter pa|rentes et liberos infinite cujuscunque | gradus connubium non est. Inter cogna|tos autem ex transverso gradu olim | quidem usque ad quartum gradum | matrimonia contrahi non poterant: | nunc autem etiam ex tertio gradu li|cet uxorem ducere: sed *tantum fra|tris filiam, non etiam sororis filiam, | aut amitam, vel materteram; quam|vis eodem gradu sit. Uxorem | eam, quae noverca, vel privigna, vel nurus, | vel socrus nostra fuit, ducere non pos|sumus [16a]). 7. Si quis eam, quam non licet, uxo|rem duxerit, incestum matrimonium | contrahit: ideoque liberi in potesta|te ejus non fiunt, sed, quasi vulgo | concepti, spurii sunt.

8. Connubio | interveniente, liberi semper patrem |

14a) Si post *liberi* distinctio ponatur, post *parentum* ea redundat.

14b) Vulgo: *sunt*.

15) Vulgo: *sunt*.

16a) Vulgo: *Eam quae n., v. p., v. n., v. s. n. f., uxorem d. n. p.* Nostram lectionem codex exhibet, si transponas verba: *Eademque uxorem*.

ſecuntur. non interueniente conubio matriſ conditione accedunt. ex cepto eum qui ex peregrino. et ciue romana peregrinuſ naſcitꝛ. Qm̄ lex menſia ex alterutro peregrino nato deterioreſ parenteſ con ditiōne ſequi iubet ex ciue roma no & latina latinuſ naſcitur Et ex libero et ancilla ſeruuſ: qm̄ cum hiſ caſib: conubia non ſint. Partuſ ſequi matrē in hiſ qui iure contractu matrimoniū naſcuntꝛ. conceptioniſ tēpore ex ceptatꝛ. In hiſ aūt qui non legitī mæ concipiuntꝛ editioniſ ueluti ſi ancilla conceperit deinde ma numiſſa pariat liberum parit. Nam qm̄ non legitimæ concepit cum editioniſ tempore libera ſit. partuſ quoq: liber ē. 193a

VI T. DE DOTIBUS.

Dox aut datur. aut dicitur. aut promititꝛ. Dotē dicere poteſt mulier quæ nuptura ē. & debitor mulieriſ ſi iuſſu eiuſ dicat inſtitu tuſ. parenſ mulieriſ uiriliſ ſexuſ ꝑ uirilem ſexum. cognatione iunc tuſ. uelut pater. auuſ paternuſ. dare ꝓmittere dotem om̄ſ poſſuN̄.

Dox aūt profecticı adı[ci]tur. Id. ē. quā pater mulieriſ dedit. aut ad uenticia. Id. ē. ea que a quouiſ alio data ē. mortua in matrimonio muliere :::: dox a patre ꝓſecta ad patrē reuertitur quintiſ inſin

sequuntur: non interveniente connubio, | matris conditioni accedunt; ex|cepto eo, qui ex peregrino et cive | Romana peregrinus nascitur: quoniam | lex Mensia ex alterutro peregri|no natum deterioris parentis con|ditionem sequi jubet. 9. Ex cive Roma|no et Latina Latinus nascitur: | et ex libero et ancilla servus: | quoniam, cum his casibus connubia non | sint, partus *sequitur matrem. 10. In his, | qui jure contracto matrimonio | nascuntur, conceptionis *tempus | *spectatur; in his autem, qui non legiti|me concipiuntur, editionis: veluti | si ancilla conceperit, deinde ma|numissa pariat, liberum parit: | nam quoniam non legitime concepit, | cum editionis tempore libera sit, | partus quoque liber est. |

Tit. VI. De dotibus. |

1. Dos aut datur, aut dicitur, aut | promittitur. 2. Dotem dicere potest | mulier, quae nuptura est, et debitor | mulieris, si jussu ejus dicat, institu|tus, parens mulieris virilis sexus, | per virilem sexum cognatione junc|tus, velut pater, avus paternus. | Dare, promittere dotem omnes possunt. |

3. Dos aut profectitia dicitur, id est, | quam pater mulieris dedit: aut ad|ventitia, id est, ea, quae a quovis alio | data est.

4. Mortua in matrimonio | muliere, dos a patre profecta | ad patrem revertitur, quintis in sin|gulos liberos

guloſ liberoſ in infinitū relic 193aβ tiſ paeneſ uirū. qđ ſi pater non ſit apud maritū remanet. adventi cia aut dox ſēp paeneſ maritum remanet. p̄ter quam ſi iſ qui de dit ut ſibi redderet[2] ſtipulatuſ fuit quæ dox ſpecialiter recepti ciadicit[2]. Diuortio facto ſi quidē ſui iuriſ ſit. mulier ipſa habet acti one. Id ē. dotiſ repetitionē. Qđ ſi in poteſtate patriſ ſit. pater ad iunctæ filiæ ꝑſona habet actio nem reūera nec. inter. ē. aduen-titia ſit dox an profecticia. Poſt diuortium defuncta mulierem heredi eiuſ actio. non alit[2] dat[2] quā ſi morā in dote mulieri redden da frituſ fecerit. Dox ſi pon dere numerū menſura contineat[2] annuabi matrima adie reddet[2]. Niſi[n] ut p̄ſenſ reddatur conuenerit. relique doteſ ſtatī reddunt[2]. Retentioneſ ex dote fiunt. aut ꝓpter moreſ. aut ꝓp ter inpenſaſ. aut ꝓpter reſ dona taſ. aut ꝓpter reſ amotaſ. prop ter liberoſ retentio fit. ſi culpa mu lieriſ. aut patriſ cuiuſ in poteſta te. ē. diuortium factū ſit. Tunc enim ſingulorū liberorū nomi ne ſexte retinet[2] ex dote non plureſ tamen quā treſ ſexte in retentione ſunt. non inpetitio ne dox quæ ſemel functa. ē. ampliuſ ſungi non poteſt. niſi

in infinitum relic|tis penes virum. Quod si pater non sit,| apud maritum remanet. 5. Adventi|tia autem dos semper penes maritum | remanet, praeterquam si is, qui de|dit, ut sibi redderetur, stipulatus | *fuerit [16b]): quae dos specialiter recepti|tia dicitur.

6. Divortio facto, siquidem | sui juris sit mulier, ipsa habet *rei uxoriae* acti|onem, id est, dotis repetitionem. Quodsi | in potestate patris sit, pater ad|juncta filiae persona habet actio|nem [revera] [17]): nec interest, adven|titia sit dos, an profectitia. 7. Post | divortium defuncta muliere, | heredi ejus actio non aliter datur, | quam si moram in dote mulieri redden|da maritus fecerit.

8. Dos si pon|dere, numero, mensura contineatur, | annua, bima, trima die | *redditur; nisi si, ut praesens reddatur, | convenerit. Reliquae dotes statim | redduntur.

9. Retentiones ex dote | fiunt: *aut propter liberos, aut propter mores, aut prop|ter impensas, aut propter res dona|tas, aut propter res amotas.* 10. Prop|ter liberos retentio fit, si culpa mu|lieris aut patris, cujus in potesta|te est, divortium factum sit: tunc | enim singulorum liberorum nomi|ne sextae retinentur ex dote, non | plures tamen, quam tres sextae, | in retentione sunt, non in petitio|ne.

11. Dos, quae |semel functa est, | amplius fungi non potest; nisi | aliud matrimonium sit.

16b) Vulgo: *fuit.*

17) Cum *revera* redundet, Cujacius inde effecit: *rei uxoriae.* Nos id recepimus et ante primam vocem: *actionem* retraximus, ubi et *id est* tale quid desiderat, et appellatio melius ponitur, quam secunda vice.

alium matrimoniū ſit morum 193[ba]
nomine grauiorū quidem ſexte retinent[2]. leuiorū aūt octaua. grauioriſ moriſ ſunt. adulteri o tantum leuioreſ omneſ reliqui mariti moriſ puniunt[2]. In ea qui dem dote quæ a die reddi debet. Ita propter maioreſ moreſ p̄ſen tē dotem reddat. Propter mino reſ ſenum menſum die. In ea aūt quæ p̄ſenſ reddi ſolet. tantum ex fructib: iubet[2] reddere. quantū in illa dote quadriennio reddit[2] repenſatio facit. Repenſarum ſpecieſ ſunt treſ. aut enim neceſſa riæ dicunt[2]. aut utiliſ. aut uolup tuoſe neceſſariæ ſunt inpenſe. quib: non factiſ dox deterior fu tura. ē. Uelut ſi quiſ ruinoſaſ aedeſ refecerit utileſ ſunt. quib non factiſ quidē deterior dox non fuerit. factiſ autem fructuo ſior effecta. ē. ueluti ſi uineta. et oliueta fecerit uoluptuoſe ſuN. Quib: neq: omiſſiſ deterior dox fieret neq: factiſ fructior effec ta. ē. quæ euenit in uiridiariiſ. & pictoriſ ſimilib: que reb:

VII T̄. DE IURE DONATIONŪ
IN̄ER UIRŪ ET UXORĒ

Inter virum et uxorē donatio non ualet. niſi certiſ ex cauſiſ Id ē. mortiſ cauſa. diuorti cau ſa ſerui manumittendi gratia hoc ampliuſ principalibuſ con

12. Morum | nomine, graviorum quidem *sexta | *retinetur: leviorum autem octava. | Graviores mores sunt adulteri|a tantum, leviores omnes reliqui. | 13. Mariti mores puniuntur, in ea qui|dem dote, quae a [18] die reddi debet,| ita: Propter majores mores prae|sentem reddit: propter mino|res senum mensum die. In ea autem, | quae praesens reddi solet, tantum | ex fructibus jubetur reddere, quantum | in illa dote, *quae *triennio [19] redditur, | repensatio facit.

14. *Impensarum | species sunt tres: aut enim necessa|riae dicuntur, aut utiles, aut volup|tuosae. 15. Necessariae sunt impensae, | quibus non factis dos deterior fu|tura esset [20a], velut si quis ruinosas | aedes refecerit. 16. Utiles sunt, quibus | non factis quidem deterior dos | non *fieret [20b], factis autem fructuo|sior effecta [21] est, veluti si vineta | et oliveta fecerit. 17. Voluptuosae sunt, | quibus neque omissis deterior dos fieret: neque factis fructuosior effec|ta est: *quod evenit in viridiariis | et *picturis [22] similibusque rebus. |

* * *

Tit. VII. De jure donationum | inter virum et uxorem. |

1. Inter virum et uxorem donatio | non valet, nisi certis ex causis, | id est [23] mortis causa, divortii cau|sa, servi manumittendi gratia. | Hoc amplius Principalibus

18) Vulgo: *quae annua, bima, trima die* eodem sensu.
19) Vulgo: *quadriennio.*
20a) Vulgo: *est.*
20b) Mar. Vulgo: *fuerit.*
21) Vulgo: *dos effecta.*
22) Vulgo: *pictoriis.*
23) Vulgo abest: *id est.*

ſtitutionib: conceſſum. ē mulieri 193bβ
in hoc donarē uiro ſuo. ut hiſ ab im
peratore lato clauo. uel equo pub
lico ſimiliue honore honoretur.
ſi marituſ diuorti cauſa reſ moue
rit rerūquoq: amotarum actio
ne tenebit[2]. Si marituſ ꝑmuliere ſe
obligauerit. uel in rem eiuſ inpen
derit. diuortio facto eo nomine ca
uere ſibi ſolent ſtipulatione tribu
nicia in poteſtate parentū ſunt.
Etiam hi liberi quorum cauſa pro
bata. ē. ꝑ errorē contractu matri
monio inter diſpareſ condigniſ
ꝑſonarū. Nam ſeu ciueſ romanuſ
latinū. aut peregrinū. uel eā que
dediticiorū numerū. ē. quaſi ꝑ igno
rantiā. uxorē duxerit. ſiue ciuiſ
romana ꝑ errorē peregrino. uel ei
qui dediticiorum numerū. ē. Aut etiā
quaſi latino ex lege aſcia nubta
fuerit. cauſa probata ciuitaſ red
dat[2]. Tam liberiſ. quā parentibuſ
ꝑter eoſ qui dediticiorū numerū
ſunt. et ex eo fiunt in poteſtate pa
rentū liberi.

VIII T. DE ADOPTIONIBUS.

Non tantū naturaleſ liberi in poteſ
tate parentū ſunt. ſed etiā adop
tiui. Adoptio fit aut ꝑ populum.
aut ꝑ p̄torē. uel p̄ſidē ꝓuintiæ.
Illa adoptio quæ ꝑ populum fit.
ſpecialiter arrogatio dicitur
Per populum qui ſui iuriſ ſunt ar
rogant[2]. Ꝑ p̄torē aūt filii familiæ

constitutionibus concessum est mulieri | in hoc donare viro suo, ut is ab Im|peratore lato clavo, vel equo pub|lico, similive honore honoretur. |

* * *

2. Si maritus divortii causa res move|rit, rerum quoque amotarum actio|ne tenebitur.

---

3. Si maritus pro muliere se | obligaverit, vel in rem ejus impen|derit, divortio facto, eo nomine ca|vere sibi solet stipulatione tribu|nitia.

---

4. In potestate parentum sunt | etiam hi liberi, quorum causa[23a] pro|bata est, per errorem contracto matri|monio inter disparis *conditionis | personas[23b]: nam seu civis Romanus | Latinam, aut peregrinam, vel eam, quae | dedititiorum numero est, quasi[23c] per igno|rantiam uxorem duxerit, sive civis | Romana per errorem peregrino, vel ei,| qui dedititiorum numero est, aut etiam | si[23d] Latino ex lege **Aelia* *Sentia nupta | fuerit, causa probata, civitas red|ditur tam liberis, quam parentibus, | praeter eos, qui dedititiorum numero | sunt: et ex eo fiunt in potestate pa|rentum liberi. |

Tit. VIII. De adoptionibus. |

1. Non tantum naturales liberi in potes|tate parentum sunt, sed etiam adop|tivi. 2. Adoptio fit aut per populum,| aut per Praetorem, vel Praesidem provinciae. | Illa adoptio, quae per populum fit, | specialiter adrogatio dicitur. | 3. Per populum qui sui juris sunt ad|rogantur: per Praetorem au-

23a) Geminat vocem *causa* Hollwegius, sed quidni, *cujus nomine* causa probatur, *ejus* causam probatam esse, dici potuit?

23b) Vulgo: *inter dispares conditione personas.*

23c) Pithoeus: *quasi civem.*

23d) Goeschenius: *tanquam civi Romano aut etiam quasi.*

194ª

a parentib: dantur. In adoptione arrogatio romæ data fit. Adop tio aūt etiam in prouincia apud p̄ſidiſ. perp̄torē. uel p̄ſidē puintie adoptari. tam maſculi. quā ſemi nae. & tam pubereſ. quam inpube reſ poſſūt. Per populū uero ro manū feminæ. quidem non arrogant Pupilli aūt quidem non poterant arrogari. nunc aūt poſſunt ex conſtitutione diui antonini. Hi qui generare non poſſunt uelut ſpado. utroq: modo poteſt adop tare. Idem iuriſ. ē. in pſona celebiſ. Item iſ qui filiū non habet in locū nepoteſ adoptaré poteſt. Si pater familiæ arrogandū ſe dederit. liberi quoq: eiuſ. quaſi nepoteſ in poteſtate fiunt arrogatoriſ. ſe minae uero neutromodo poſſunt adoptare. qm̄ nec naturaleſ libe roſ in poteſtate habent.

VIIII T̄. DE HIS QUI IN MANU SUN

Farreo convenit[2] in manum certiſ uerbiſ. et teſtib: X p̄ſentibuſ. & ſollemni ſacrificio facto in quo paneſ quoq: farreoſ adhibetur.

X T̄ QUI IN POTESTATE MAN cipioue ſunt quémadmodū eo IURE LIBERENUR.

Liberi parentum poteſtate libe rant[2]. Emancipatione. Id. ē. ſi poſtea quā mancipati fuerint manumiſſi ſint. ſed filiuſ quidem ter mancipatuſ. ter manumiſſuſ

tem filiifamiliae | a parentibus dantur in adoptionem. | 4. Adrogatio Romae tantum fit: adop|tio autem etiam in provincia apud | Praesidem. 5. Per Praetorem, vel Praesidem provinciae | adoptari tam masculi, quam femi|nae, et tam puberes, quam impube|res possunt. Per populum vero Ro|manum feminae quidem non adrogantur. | Pupilli *antea quidem non poterant | adrogari: nunc autem possunt ex | constitutione Divi Antonini. 6. Hi, | qui generare non possunt, velut | spado, utroque modo possunt adop|tare. Idem juris est in persona coelibis [24]). | 7. Item is, qui filium non habet, in locum | nepotis adoptare potest. 8. Si pater|familiae adrogandum se dederit, | liberi quoque ejus, quasi nepotes, in | potestate fiunt adrogatoris. 8ª. Fe|minae vero neutro modo possunt | adoptare: quoniam nec naturales libe|ros in potestate habent. |

Tit. IX. De his, qui in manu sunt. |

* * *

1. Farreo [25a]) *convenit *uxor* [25b]) in manum, certis | verbis, et testibus decem praesentibus, | et solenni sacrificio facto, in quo | panis quoque farreus adhibetur. |

* * *

Tit. X. Qui in potestate man|cipiove sunt, quemadmodum eo | jure lirerentur. |

1. Liberi parentum potestate libe|rantur emancipatione, id est, si, | posteaquam mancipati fuerint, | manumissi sint. Sed filius quidem | ter mancipatus, ter manumissus | sui juris

24) Vulgo: *coelibe.*
25a) Vulgo: *farre.*
25b) Vulgo: *convenitur.*

ſui iuriſ fit. Idem lex duodecim tabularū iubet hiſ uerbiſ. ſi pa ter filium ter uenundauit. fili uſ a patre liber. ē. Ceteri aūt libe ri p̄ter filium. tam maſculi quā feminae una mancipatione ma numiſſio neque ſui iuriſ fiunt. Morte patriſ filiuſ et filia ſui iu riſ fiunt. Morte aūt aui nepoteſ. Ita demum ſui iuriſ fiunt. Si poſt mortē aui in poteſtate patriſ futuri non ſunt. uelut ſi morien te auo pater eorū. aut etiam deceſſit. aut de poteſtate dimiſ ſuſ ē. Nam ſi mortiſ aut tempore pater eorū inpoteſtate eiuſ ſit mortuo auo in patriſ ſui poteſta te fiunt Si patri. uel filio aqua et igni interdictum ſit patria poteſtaſ tollitur quia peregrinuſ fit. Iſ cui aqua. et igni inter dictū. e. ne que aūt peregrinuſ ciuem romanū. Neq: ciuiſ roma nuſ peregrinū in poteſtate ha bere poteſt. Si pater ab hoſtib: captuſ ſit quamuiſ ſeruuſ hoſti um fiat. Tamen cum reuerſuſ fuerit om̄a priſtina iura rece pit. Iure poſt liminii. ſed quā diu aput hoſteſ. ē. patria poteſ taſ in filio eiuſ interim pende bit. Et cum reuerſuſ fuerit ab hoſtib: in poteſtate filium ha bebit. Si uero ibi deceſſerit ſui iuriſ filiuſ erit. filiuſ quoq: 194aβ

fit: id enim lex duodecim | tabularum jubet his verbis: SI PA|TER FILIUM TER VENUMDAVIT[26], FILI|US A PATRE LIBER ESTO. Ceteri autem libe|ri praeter filium, tam masculi, quam | feminae, una mancipatione ma|numissioneque sui juris fiunt. | 2. Morte patris filius et filia sui ju|ris fiunt: morte autem avi nepotes | ita demum sui juris fiunt, si post | mortem avi in potestate patris | futuri non sunt: velut si morien|te avo pater eorum aut etiam[27] | decessit, aut de potestate dimis|sus est; nam si mortis *avi tempore | pater eorum in potestate ejus sit, | mortuo avo, in patris sui potesta|te fiunt. 3. Si patri, vel filio aqua | et igni interdictum sit, patria | potestas tollitur, quia pe-regri|nus fit is, cui aqua et igni inter|dictum est; neque autem peregrinus | civem Romanum, neque civis Roma-|nus peregrinum in potestate ha|bere potest. 4. Si pater ab hostibus | captus sit, quamvis servus hosti|um fiat, tamen cum reversus | fuerit, omnia pristina jura reci|pit jure postliminii. Sed quam|diu apud hostes est, patria potes|tas in filio ejus interim pende|bit, et cum reversus fuerit ab | hostibus, in potestate filium ha|bebit; si vero ibi decesserit, sui | juris filius erit. Filius quoque | si captus fuerit ab

26) Vulgo: VENUM DUIT. 27) Vulgo: *jam.*

ſi captuſ fuerit ab hoſtib: Similiter 194ba
ꝑpter iuſ poſtliminii patria poteſ taſ. inter impendebit in poteſtate parentū. eē. deſinunt. & hi qui fla miniſ diualiſ inaugurantꝛ. et quę uirginiſ ueſte capiuntur.

XI T̄. DE TUTELIS.

Tutoreſ conſtituuntꝛ tam maſculiſ quā feminiſ. Sed maſculiſ quidem inpuberib. dūtaxat ꝑpter aetateſ infirmitatē. feminiſ aūt inpuberi buſ. quā puberib: et propter ſexuſ infirmitatē. & ꝑpt̄ forenſiū rerū ignorati atutoriſ. aut legitimi ſunt. aut ſenatꝰ conſultiſ conſti tuti. aut morib: introducti. Legi timi tutoreſ ſunt ex lege aliqua deſcendunt. ꝑ eminentiā aūt. legi timi dicuntꝛ qui ex lege duodecim tabularū introducuntꝛ. ſeu ꝑ pa lā qualeſ ſunt agniti ſeū ꝑ conſe quentiā qualeſ ſunt patroni. agniti ſunt a patre cognati uiri léſ ſexuſ. ꝑ uirilē ſexum deſcen denteſ eiuſdem familiae. ueluti patrui fratreſ. filii fratriſ pa trueliſ. Qui liberum aput man cipatum ſibi uel aparente. uel aquo emptia natore manumiſit ꝑ ſimilitudinē patroni tutor efficitꝛ qui fiduciariuſ tutor ap pellatꝛ legitimi tutoreſ. alii tute la in iure cedere poſſunt. Iſ cui tutela in iure conceſſa ē ceſſicuſ tutor appellatur. qui ſiue mor tuuſ fuerit. ſiue capite minutuſ

hostibus, similiter | propter jus postliminii patria potes|tas interim pendebit. 5. In potestate | parentum esse desinunt et hi, qui Fla|mines Divales [28]) inaugurantur, et quae | virgines Vestae capiuntur. |

Tit. XI. De tutelis. |

1. Tutores constituuntur tam masculis, | quam feminis. Sed masculis quidem | impuberibus dumtaxat, propter aetatis | infirmitatem: feminis autem *tam* impuberi|bus, quam puberibus, et propter sexus | infirmitatem, et propter forensium rerum | ignorantiam.

2. Tutores aut [29]) legitimi | sunt, aut senatusconsultis consti|tuti, aut moribus introducti.

3. Legi|timi tutores sunt, *qui* ex lege aliqua | descendunt: per eminentiam autem legi|timi dicuntur, qui ex lege duodecim | tabularum introducuntur, seu propa|lam, quales sunt adgnati, seu per conse|quentiam, quales sunt patroni. | 4. Adgnati sunt a patre cognati, viri|lis sexus, per virilem sexum descen|dentes, ejusdem familiae, veluti | patrui, fratres, filii fratris, pat|rueles [30]). 5. Qui liberum caput man|cipatum sibi, vel a parente, vel | a *coëmptionatore [31]), manumisit, | per similitudinem patroni tutor | efficitur, qui fiduciarius tutor ap|pellatur. 6. Legitimi tutores alii tute|lam in jure cedere possunt. 7. Is, cui | tutela in jure *cessa est, cessicus | tutor appellatur: qui sive mor|tuus fuerit, sive capite minutus, | sive alii tutelam

28) Vulgo: *Diales.*
29) Vulgo: *autem.*
30) Vulgo: *fr., f. fr., patrui, patrueles.*
31) Vulgo: *a coëmptore.* Cajus vocem *coëmptionatoris* saepius habet.

ſiue alii tutela ꝑceſſerit redit ad legitimū tutorē. Tutela ſed et ſi legi timuſ deceſſerit. aut capite minutuſ fuerit. Ceſſicia quoq: tutela extin guit[2]. quantū ad agnatoſ ꝑtinet odieceſſi atutela non procedit. qm̄ ꝑmiſſū erat in iure cedere. Tutela feminarū tantū non etiā maſculoꝝ Feminarū aūt legitimaſ tutelaſ lex claudia ſuſtinet. excepta tute la patronorū. Legitima tutela capitiſ diminutione amittit[2]. Ca pitiſ minutioniſ ſpecieſ ſunt treſ. maxima. media. minima. Maxi ma capitiſ diminutio. ē ꝑquā et ciuitaſ. et libertaſ amittit[2]. Ueluti cū incenſuſ aliquiſ uenerit. aut qđ mulier alieno ſeruo ſe iunxerit. denuntiante domino. et ancilla facta fuerit. ex ſenatuſ conſulto claudiano media capitiſ diminu tio dr̄. ꝑ quā ſola ciuitate amiſſa libertaſ retinet[2]. Qđ fit in eo cui aqua et igni interdicit[2]. Minima capitiſ diminutio. ē. ꝑ quā et ciuita te. et libertate ſalua ſtatuſ dūtaxat homineſ mutat[2]. qđ fit adoptione et in manu conditionē teſtamento quoq: nominatī tutoriſ dati con firmant[2] eadē legē duodecim tabu larū hiſ uerbiſ uti legaſ ſit ſuꝑ pecu niā tutelabae ſuae rei Ita iuſ eſto qui tutoreſ dauiti appellant[2] dari teſtamento tutoriſ poſſunt liberiſ qui in poteſtate ſunt teſtamento tutoreſ dari poſſunt hi cū quib: teſtamenti faciendi iuſ. ē. prȩter 194b

*porro [32] cesserit, redit ad | legitimum tutorem tutela. Sed et si legi|timus decesserit, aut capite minutus | fuerit, cessitia quoque tutela extin|guitur. 8. Quantum ad adgnatos pertinet, | hodie cessitia tutela non procedit: quoniam | permissum erat in jure cedere tutelam | feminarum tantum, non etiam masculorum: | feminarum autem legitimas tutelas | lex Claudia *sustulit [33] excepta tute|la patronorum.

9. Legitima tutela | capitis diminutione [34a] amittitur. 10. Ca|pitis deminutionis species sunt tres, | maxima, media, minima. 11. Maxi|ma capitis diminutio est, per quam et | civitas et libertas amittitur: veluti | cum incensus aliquis *venierit, aut quod [34b] | mulier alieno servo se junxerit, | denuntiante domino, et ancilla | facta fuerit ex senatuscon|sulto | Claudiano. 12. Media capitis diminu|tio dicitur, per quam, sola civitate amissa, | libertas retinetur: quod fit in eo, cui | aqua et igni interdicitur. 13. Minima | capitis diminutio est, per quam, et civita|te et libertate salva, status dumtaxat | hominis mutatur: quod fit adoptione, | et in manum *conventione.

14. Testamento | quoque nominatim tutores dati con|firmantur eadem lege duodecim tabu|larum, his verbis: UTI LEGASSIT SUPER PECU|NIA TUTELAVE SUAE REI, ITA JUS ESTO: | qui tutores *dativi appellantur. 15. Dari | testamento tutores possunt liberis, | qui in potestate sunt. 16. Testamento | tutores dari possunt hi, cum quibus | testamenti faciendi jus est, praeter | Latinum Junianum: nam Latinus ha|bet quidem

32) Heisii conjectura ex fr. 19. D. 39, 6.

33) Cui. Vulgo: *sustinet.* Caj. p. 47. l. 10 et 11. plenissime confirmat hanc emendationem.

34a) Vulgo hic et saepius: *deminutione.*

34b) Vulgo: *cum.*

latinū iunianū. Nam latinuſ ha **195a***
bet quidem teſtamenti factione.
ſed tamen tutor dari non poteſt
Id enī lex iunia ꝑhibet. ſi capite
diminutuſ fuerit tutor teſtamen
to datuſ non amittit tutelam
ſed ſi abdicauerit ſe tutela deſi
nit. eē. tutor. abdicare aūt ē.
dicere nolle ſe tutorē. eē. In iure
cedere aūt tutela teſtamento da
tuſ non poteſt. Nā et legitimuſ
in iure cedere poteſt. abdicare
ſe non poteſt. Lex atilia iubet
mulierib: pupilliſue non haben
tib: tutoriſ dari ap̄tore. et maiore
parte tribunorū plebeſ quoſ tuto
riſ atilianoſ appellamuſ. Sed qui
a lex atilia rome tantū locum ha
bet lege iulia. et p titia proſpectū. ē.
ut in ꝓuincia quoq: ſimiliter ap̄ſi
dib: earū dent2 tutoreſ. Lex iunia
tutore fieri iubet latinae. uel lati
niſ inpuberib: eum cuiuſ etiā ante
manu miſſionē qui iuſ quiritium
fuit ex lege iulia de maritandiſ
ordinib: tutor datur ap̄tore ur
biſ ei mulieri uirginiue. quā ex
hac ipſa lege nubere oportet. ad
dotē dandam. dicendū ꝑmittén
dūue. Si legitimū tutorē pupillū
habeat. ſed poſtea ſenatuſ cenſuit
ut etiam in prouintia quoq: ſimi
liter ap̄ſidibuſ earū. ex eadem
cauſa tutoreſ dent2. Preterea etiā
in locū muti furioſiue tutoriſ al

testamenti factionem, | sed tamen tutor dari non potest; | id enim lex Junia prohibet. 17. Si capite | diminutus fuerit tutor testamen|to datus, non amittit tutelam; | sed si abdicaverit se tutela, desi|nit esse tutor. Abdicare autem est, | dicere nolle se tutorem esse. In jure | cedere autem [35] tutela testamento da|tus non potest: nam et legitimus | in jure cedere potest, abdicare | se non potest.

18. Lex Atilia jubet | mulieribus pupillisve non haben|tibus tutores dari a Praetore, et majore | parte Tribunorum plebis, quos tuto|res Atilianos appellamus. Sed qui|a lex Atilia Romae tantum locum ha|bet, lege Julia et Titia prospectum est, | ut in provincia quaque [36] similiter a Praesi|dibus earum dentur tutores. 19. Lex Junia | tutorem fieri jubet Latinae [37], vel Lati|nis impuberibus eum, cujus [38] etiam ante| manumissionem *ex *jure Quiritium | fuit. 20. Ex lege Julia de maritandis | ordinibus tutor datur a Praetore Ur|bis ei mulieri virginive, quam ex | hac ipsa lege nubere oportet, ad | dotem dandam, dicendam, promitten|damve: si legitimum tutorem pupillum | habeat. Sed postea senatus censuit, | ut etiam in provincia quaque [39] simi|liter a Praesidibus earum ex eadem| causa tutores dentur. 21. Praeterea etiam | in locum muti, furiosive tutoris, al|terum [40] dandum esse tutorem ad do|tem

35) Vulgo: *in jure autem cedere.*

36) Marezollii conjectura. Vulgo: *quoque.*

37) Vulgo: *Latino.*

38) Vulgo: *qui.*

39) Hic n. 36. repetenda.

40) Potius *alium*, uti in §. 23.

terum dandū. eē. tutorē. ad do 195aβ
tē conſtituendū ſenatuſ cenſuit. Itē ex ſenatuſ conſulto tutor da tur mulieri. ei cuiuſ tutor ab ē. p̄ter quā ſi patronuſ ſit qui ab. ē. Nam in locū patroni abſenteſ al'ter peti non poteſt. niſi adhere ditatē adeundā. et nuptiaſ con traendaſ. Idemq: ꝑmiſit in pupil lo patroni filio. Hoc ampliuſ ſe natuſ cenſuit. ut ſi tutor pupilli pupileue. ſuſpectuſ a tutella ſub motuſ fuerit uel etiā iuſta de cau ſa excuſatuſ in locū eiuſ tutor aliuſ morib: tutor dat[2]. Mulieri pupilloue quicū tutore ſuo lege aut legitimo iudicio agere uult. ut auctore eo agat. Ipſe enī tutor in rem ſuā auctor fieri non poteſt qui p̄torianuſ tutor dicet[2]. quia p̄tore urbiſ dari conſueuit: Pu pillorū. pupillarūq: tutoreſ. et negotia gerunt. et auctoritatem interponunt. Mulierū aūt tuto reſ. auctoritatē dumtaxat in ter ponunt ſi plureſ ſunt tutoreſ om̄ſ in omni re debent auctorita te acōmodare p̄ter eoſ qui tunc dati ſunt. Nā ex hiſ vel uniuſ auctoritaſ ſufficit. Tutoriſ auc toritaſ neceſſaria. ē. mulierib. quidem in hiſ reb: ſi lege. aut le gitimo iudicio agant ſi ſe obli gent. ſi ciuile negotiū gerant. ſi libertae ſuae ꝑmittant incon tubernio alieni ſerui morari

constituendam senatus censuit. | 22. Item ex senatusconsulto tutor da|tur mulieri ei, cujus tutor abest, | praeterquam si patronus sit qui abest: | nam in locum patroni absentis | alter peti non potest, nisi ad here|ditatem adeundam, et nuptias con|trahendas. Idemque permisit in pupil|lo patroni filio. 23. Hoc amplius se|natus censuit, ut, si tutor pupilli | pupillaeve suspectus a tutela sub|motus fuerit, vel etiam justa de cau|sa excusatus, in locum ejus *detur | alius [41a].

24. Moribus tutor datur mulieri, | pupillove, qui cum tutore suo lege | aut legitimo judicio agere vult, | ut auctore eo agat (ipse enim tutor | in rem suam auctor fieri non potest) |, qui praetorianus [41b] tutor dicitur; | quia *a* Praetore Urbis dari consuevit.

25. Pu|pillorum pupillarumque tutores et | negotia gerunt, et auctoritatem | interponunt: mulierum autem tuto|res auctoritatem dumtaxat in|terponunt. 26. Si plures sunt tutores, | omnes in omni re debent auctorita|tem accommodare, praeter eos, qui *testamento | dati sunt: nam ex his vel unius | auctoritas sufficit.

27. Tutoris auc|toritas necessaria est mulieribus | quidem in his rebus, si lege aut le|gitimo judicio agant, si se obli|gent, si civile negotium gerant, | si libertae suae permittant in con|tubernio alieni servi morari, | si rem *mancipi alienent.

41a) Conjectura Marezolli, pro *tutor* legendum esse *detur.* Vulgo: *tutor alius detur.*

41b) Et Institutiones et Theophilus habent: *praetorius.*

Si rem mancipia alienent pupilliſ 195ba *aūt hoc ampliuſ etiā in rerū. nec mancipi alienatione tutoriſ auctoritatē opuſ ē. liberantꝛ tutela Maſculi quidem pubertate. Puberem aūt. Caſſiam quidē eū. ēē. dicunt. qui habito corporiſ pubiſ apparet. Id. ē. qui generare poſſit. Procoleiani aūt eū qui quatuordecī annoſ explebit uerū priſcuſ cū puberē. ēē. Inquē utrūq: concurrit. et habituſ corporiſ. et numeruſ annorū. feminœ aūt tutela liberantꝛ.*

XII T̄ De curatoribus

Curatoreſ aut legitimi ſunt id. ē. qui ex lege duodecim tabularum dantꝛ. aut honorarii. Id. ē. qui a p̄tore conſtituuntꝛ. Lex duodecim tabularū furioſum. Itēq: ꝓdigum cui boniſ interdictū. ē. Incuratione iubet. ēē. agnᵃtorū. ap̄tore conſtituetꝛ. Curator quē ipſe p̄tor uoluerit libertiniſ ꝓdegiſ. Itēq: ingenuiſ qui ex teſtamento parenteſ heredis facti male diſſipant bona hiſ enī ex lege curator dari non poterat. Cum ingenuuſ quidem non ab inteſtato. ſed ex teſtamento hereſ factuſ ſi patri libertinuſ aūt nullo modo patri hereſ fieri poſſit. qui nec patrē habuiſſe uidetꝛ Cū ſeruiliſ cognati nulla ſit p̄terea dat. curatorē ei etiā quinuꝑ pubiſ factuſ idoneœ negotia ſua tueri non poteſt.

XIII T̄ DE CELE ORBO ET SO

Pupillis | autem hoc amplius etiam in rerum nec | mancipi alienatione tutoris aucto|ritate opus est.

28. Liberantur tutela mas|culi quidem pubertate. Puberem | autem Cassiani quidem eum esse dicunt, | qui habitu corporis pubes apparet, | id est, qui generare possit [42]: Procule|jani autem eum, qui quatuordecim annos | explevit: verum Priscus * eum puberem esse, | in quem utrumque concurrit, et habitus | corporis, et numerus annorum. Femi|nae autem tutela liberantur *** |

Tit. XII. De curatoribus.|

1. Curatores aut legitimi sunt, id est, | qui ex lege duodecim tabularum | dantur: aut honorarii, id est, qui a Prae|tore constituuntur. 2. Lex duodecim | tabularum furiosum, itemque prodigum, | cui bonis interdictum est, in curatione | jubet esse adgnatorum. 3. A Praetore consti|tuitur curator, quem ipse Praetor volue|rit, libertinis prodigis, itemque ingenu|is, qui ex testamento parentis here|des facti, male dissipant bona: his | enim ex lege curator dari non pote|rat, cum ingenuus quidem non | ab intestato, sed ex testamento | heres factus * sit patri, libertinus autem | nullo modo patri heres fieri pos|sit, qui nec patrem habuisse videtur, | cum servilis * cognatio nulla sit. 4. Praeterea | dat curatorem ei etiam, qui nuper pubes | factus, idonee negotia sua tueri | non potest.|

* * *

Tit. XIII. De * coelibe, orbo, et so|-

42) Vulgo; *potest.*

LİTARİO PATRE 195bβ

Lege iulia phibent[2] uxoreſ ducere ſenatoreſ quidē liberiq: eorū libertinaſ. etque ipſe quarūue pater. materue. artē ludricā fecerit. Itē corpore queſtum facientē. ceteri aūt ingenui phibent[2] ducere lena metale nonelenamue manumiſſā. et in adulteriū dep̄henſa. et iudicio publicum damnata. et quæ arte ludricā fecerit adicit mauricianiſ et [a]ſenatuſ damnatam. liae

XIIII T DE POENALEGİS iu

Feminiſ lex iulia a morte uiri anni tribuit uacationē adiuortio ſex menſeſ. Lexaūt papia a morte uiri biennii a repudio anni. et ſex m̄ſeſ.

XV T DE DECIMİS

Vir et uxor inter ſe matrimonii nomine decimā capere poſſunt. Qđ ſi ex alio matr[i]monio liberoſ ſupſtiteſ habeant p̄ter decimā quā matrimonii nomine capiunt. toti dē decimaſ p numero liberorū accipiunt. Item cōmuniſ filiuſ filiaue poſt nominum diem amiſſuſ. amiſſaue. unā decimā adicit duo aūt poſt nono die amiſſi duaſ decimaſ adiciunt. p̄ter decimā etiā uſum fructū tertiæ parteſ bonorū eiuſ capere poſſunt. Et quandoq: liberoſ habuerint. eiuſdē parteſ pprietatē hoc ampliuſ mulier p̄ter decimā dotē poteſt legatū ſibi

XVI DE SOLİDİCAPACİTATE

LITARIO PATRE. |

1. Lege Julia prohibentur uxores ducere | senatores quidem, liberique eorum liber|tinas, et quae ipsae, quarumve pater, | materve artem ludicram fecerit, item | corpore quaestum facientem. 2. Ceteri autem | ingenui prohibentur ducere lenam, et [43] a le|none lenave manumissam, et in| adulterio deprehensam, et judicio | publico damnatam, et quae artem | ludicram fecerit: adjicit Mauricianus, | et a senatu damnatam. |

* * *

Tit. XIV. De poena legis Juliae. |

Feminis lex Julia a morte viri an|ni tribuit vacationem, a divortio, | sex menses [44]: lex autem Papia a morte | viri, *biennium [45]; a repudio, *annum [46] et sex menses [47]. |

* * *

Tit. XV. De decimis. |

Vir et uxor inter se matrimonii | nomine decimam capere possunt. | Quod si ex alio matrimonio liberos su|perstites habeant, praeter decimam, quam | matrimonii nomine capiunt, toti|dem decimas, pro numero liberorum, acci|piunt. Item communis filius, filiave, | post nominum [48] diem amissus, amissave, | unam decimam adjicit: duo autem, post | *nominum [49] diem amissi, duas decimas adjici|unt. Praeter decimam, etiam usumfructum | tertiae partis bonorum ejus capere | possunt: et quandoque liberos habu|erint, ejusdem partis proprietatem. Hoc | amplius mulier, praeter decimam, dotem | potest [50] legatam sibi. |

Tit. XVI. De solidi capacitate |

43) Vulgo *et* abest.

44) sic codex. Vulgo: *mensium.*

45) Vulgo: *biennii.*

46) Vulgo: *anni.*

47) v. n. 44.

48) Al. *nonum.*

49) Al. *nonum.*

50) Vulgo: *petet.*

IN̄ER UIRŪ ET UXORĒ. 196aa

Aliquando uir et uxor inter ſe ſolidū capere poſſunt. uelut ſi uterq: uel alteruter eorum. nondū eiuſ aetateſ ſunt. aut qua lex liberoſ exegit. Id. ē. ſi uir minor annorū XXV ſit. aut uxor annorū XX. Minor item ſi utriq: lege papia finituſ annoſ in matrimonio exceſſerint. Id. ē. uir Lx. annoſ. uxor L. Itē ſi cognati in terſe cogerunt uſq: ad ſextū gradū aut ſi uir abſit. et donec abeſſet. In traannū poſtquā abeſſet deſierit libera inter eoſ teſtamenti factio. ē. ſi iuſ liberorū a principe inpetraue rint. aut ſi filium. filiamue cōmu nē habeant. aut quattuordecim annorū filium. uel filiā duodecim amiſerint. uel ſi duo ſtrimuſ, uel treſ poſt nonū diē amiſerint. ut in tra annū tamen. et ſex menſeſ etiā unuſ cuiuſcūq: aetatiſ inpubiſ amiſ ſuſ ſolidi capiendi iuſ preſtat. itē ſi poſt mortē uiri intra decē menſeſ uxor exeo peperit ſolidū ex boniſ eiuſ capit. Aliquando nihil inter ſe capiunt. Id ē. ſicontra legē iuliā papiāq: popeam contraxerint matrimoniū. Uerbi gratia ſi famo ſa quiſ uxorē duxerit. aut liberti nā. ſenatuſ qui intra ſexageſimū uel quæ intra quinquageſimum annū. neutri lege paruerit. licet ipſiſ legib: poſt hanc aetate libera tuſ & &. ꝑpetuiſ tamen poeniſ tene

INTER VIRUM ET UXOREM. |

1. Aliquando vir et uxor inter se solidum | capere possunt: velut si uterque, vel | alteruter eorum nondum ejus aetatis | sint, a [51] qua lex liberos exigit: | id est, si vir minor annorum XXV sit, | aut uxor annorum XX minor: item | si utrique lege Papia finitos annos | in matrimonio excesserint, id est, vir | LX annos, uxor L: item si cognati in|ter se *coierint usque ad sextum gradum: | aut si vir absit, et donec abest, et in|tra annum, postquam abesse desierit, | libera inter eos testamenti factio est: | si jus liberorum a Principe impetrave|rint: aut si filium filiamve commu|nem habeant: aut quatuordecim | annorum filium, vel filiam duodecim | amiserint: vel si duos trimos, vel [52] | tres post *nominum [53] diem amiserint: *at in|tra annum tamen et sex menses etiam | unus cujuscunque aetatis impubes amis|sus solidi capiendi jus praestat [54]. Item si | post mortem viri intra decem menses | uxor ex eo *pepererit [55], solidum ex bonis | ejus capit.

---

2. Aliquando nihil inter | se capiunt, id est, si contra legem Juliam, | Papiamque Poppaeam contraxerint | matrimonium: verbi gratia, si famo|sam quis uxorem duxerit, aut libertinam *senator. |

---

3. Qui intra sexagesimum, | vel quae intra quinquagesimum | annum neutri legi paruerit, licet | ipsis legibus post hanc aetatem libera|tus esset, perpetuis tamen poenis tene|bitur, ex

51) Vulgo: *sunt [aut] qua.*

52) Vulgo: *si tres.*

53) Al. *nonum.*

54) Si lectionem codicis *ut i. a.* servas, legendum est: *praestet.*

55) Vulgo: *peperit.*

bit[2] ex ſenatuſ conſultu ꝑniciano ſed claudiano. ſenatuſ conſultu maior ſexagenario. ſi minorem quinquagenariū duxerit. ꝑinde habebit[2]. hac ſi minor ſexaginta annorū duxiſſet uxorē. qđ ſi maior quinquagenaria. minori ſexagenario nupſerit inpar matrimoniū appellat[2]. ex ſenatuſ conſultu caluitiano iubet[2]. non ꝑficere ad capiendaſ hereditateſ. & legata doteſ itaq: mortua muliere dox caduca erit. 196[aβ]

XVII T. DE CADUCIS

Quod quiſ ſibi teſtamento relicto ita ut iuri ciuili capere poſſit aliqua ex cauſa non coeperit. caducum appellat[2]. ueluti cecidit ab eo uerbi gratia ſi celibi. uel latino iuniano legatū fuerit. nec intra dieſ centū. uel celebſ legi paruit. uel latinuſ iuſ quiritiū conſecutuſ ſit. aut ſi ex parte hereſ ſcriptuſ. uel legatariuſ anteaptaſ tabulaſ deceſſerint. uel pereger factuſ ſit hodie ex conſtitutione imperatoriſ antonini om̄a caducū fiſco uindicant[2]. ſed ſeruato iure antiquo liberiſ et parentib: Caduca cū ſuo onore fiunt. Ideoq: libertatiſ. et legato fidei cōmiſſa ab eo data ex cuiuſ ꝑſona hereditaſ caduca facta. ē. ſalua ſunt. ſcilicet et legata. et fidei com̄iſſa cū ſuo honere fiunt caduca

senatusconsulto Perniciano: | sed Claudiano senatusconsulto | major sexagenario, si minorem | quinquagenaria duxerit, perinde | habebitur, ac si minor sexaginta | annorum duxisset uxorem. 4. Quod si ma|jor quinquagenaria minori sexa|genario nupserit, impar matri|monium appellatur: *et senatuscon|sulto Calvitiano jubetur non profi|cere ad capiendas hereditates | et legata *et* dotes 56). Itaque mortua mu|liere, dos caduca erit. |

* * *

Tit. XVII. De caducis. |

1. Quod quis sibi testamento relictum, | ita ut jure civili capere possit, | aliqua ex causa non ceperit, cadu|cum appellatur, veluti *ceciderit 57) ab eo: | verbi gratia, si coelibi, vel Latino Ju|niano legatum fuerit, nec intra dies centum vel coelebs legi *paruerit, vel | Latinus jus Quiritium consecutus sit: | aut si ex parte heres scriptus, vel | legatarius ante apertas tabulas | decesserit, vel pereger factus sit. | 2. Hodie ex constitutione Imperatoris | Antonini omnia caduca fisco vindi|cantur: sed servato jure antiquo libe|ris et parentibus. 3. Caduca cum suo *one|re fiunt: ideoque libertates, et legata, | *et* fideicommissa ab eo data, ex cujus persona hereditas caduca facta est, | salva sunt. Scilicet et legata et fi|deicommissa cum suo onere fiunt | caduca. |

56) Vulgo: *et legatas dotes,* 1586 vero *h. legata et dotes.*

57) Wüstemann. Vulgo: *cecidit.*

XVIII T̄. QUI HABEANT IUS ANĪ QUUM IN CADUCIS 196[b a]

Item liberiſ et parentib: teſtatoreſ uſ q: ad tertium gradum le[x]papia iuſ antiquum dedit. Ut heredib: illiſ in ſtitutiſ qđ quiſ ex eo teſtamento non capit ad hoſ ꝑtineat. aut totum aut ex parte ꝓut ꝑtinere poſſit.

XVIIII T̄. DE DOMINIIS ET AD QUISITIONIBUS RERŪ.

Omneſ reſ autmancepi ſunt. aut nec mancepi. mancepi reſ ſunt p̄dia in italico ſolo aut ruſtico. qualiſ. ē. funduſ quāurbana. qua liſ domuſ.. Itē iura p̄diorum ruſti corū. uelut uia iter actuſ aqueduc tuſ. Item ſerui. et quadrupediſ quaedorſo colloue domant[2]. uel utboueſ. muli aequi. aſini. cetere reſ. nec mancipi ſunt eleſanti et cameli. quamuiſ collo dorſoue do mentur. nec mancepi ſunt. qm̄ beſ tiarum numero ſunt. ſingularū rerum domini a nob̄ adquirit[2] man cipatione. traditione. iniure ceſſi. one. uſucapione. adiudicatione. lege mancipatio ꝓpria ſpecieſ alienationiſ. ē. & rerū mancipi eaquae fit certiſ uerbiſ libripende et quinq: teſteſ p̄ſenteſ. Mancipa tio locū habet. inter ciueſ roma noſ. et latinoſ. colonariuſ lati nuſq: iunianuſ eoſq: peregrinuſ quib: com̄ertium datū. ē. com̄er tium[e] emendi[2] uendendi[q] inuicem

* * *

Tit. XVIII. Qui habeant jus 58) anti|quum in caducis. |

Item liberis et parentibus testatoris us|que ad tertium gradum lex Papia jus | antiquum dedit, ut heredibus illis in|stitutis, quod quis ex eo testamento non | capit, ad hos pertineat, aut totum, | aut ex parte, prout pertinere possit. |

* * *

Tit. XIX. De dominiis, et ad|quisitionibus rerum 59). |

1. Omnes res aut mancipi sunt, aut | nec mancipi. Mancipi res sunt | praedia in Italico solo, *tam rustica, | qualis est fundus, quam urbana, qua|lis domus: item jura praediorum rusti|corum, velut via, iter, actus, aquaeduc|tus 60): item servi, et quadrupedes, | quae dorso, collove domantur, vel|ut boves, muli, equi, asini. Ceterae | res nec mancipi sunt. Elephanti et | cameli, quamvis collo dorsove do|mentur, nec mancipi sunt, quoniam bes|tiarum numero sunt.

2. Singularum | rerum dominia nobis *adquiruntur man|cipatione, traditione, usucapione, in jure cessi|one 61a), adjudicatione, | lege.

3. Mancipatio propria species | alienationis est et 61b) rerum mancipi: | eaque fit certis verbis, libripende | et quinque *testibus *praesentibus. 4. Mancipa|tio locum habet inter cives Roma|nos, et Latinos colonarios, Lati|nosque Junianos, eosque peregrinos, | quibus commercium datum est. 5. Commer|cium *est* emendi vendendique invicem | jus. 6. Res mobiles

58) Antiquum jus ante novum quod 17, 2 tradit, ponendum.

59) Inde ab hoc titulo integriorem fuisse, quem noster sequitur, codicem, nemo negabit.

60) Vulgo: *et aqu.*

61a) In codice: *in jure cessione, usucapione.*

61b) *Et* abesse potest.

iuſ. reſ mobiliſ nonniſi p̄ſenteſ 196bβ mancipari poſſunt. &non plureſ quā qđ manucapi poſſunt. Immo biliſ aūt etiā plureſ ſimul et quae diuerſiſ lociſ ſunt mancipari poſ ſúnt. traditio propria. ē. aliena tio rerum. nec mancipiarū rerum dominia ipſa traditio[ne] adp̄hendi muſ. ſcilicet ſi ex iuſta cauſa tradi tae ſunt nob̄. Uſucapione dominia adipiſcimur. tam mancepi rerum quā nec mancepi uſucapio eſt aūt dominii adeptio ꝑ continuationē poſſeſſioniſ anni. uel biennii rerum mobiliū anni. Inmobiliū biennii. In iure ceſſio quoq: cōmuniſ aliena tio ē. et mancepi rerū. et nec mance pi. quaeſit ꝑtreſ ꝑſonaſ in iure ceden teſ. uindicanteſ. addicenteſ. In iure cedit dominuſ uindicatiſ. cui cedet[2] addicit p̃tor. in iure cedi reſ etiam incorporaliſ poſſunt. uel ut uſuſ fructuſ. et hereditaſ. et tutela legi tima libertae hereditaſ in iure cedit[2]. uel ante quā adeat[2]. uel poſtea quā adita fuerit antequā adeat[2] in iure cedi poteſt. Legitime abherede poſ teaquā adita. ē. tam[a] legitimo quā ab eo qui teſtamento hereſ ſcriptuſ. ē. Si ante quā adeat[2] hereditaſ in iu re ceſſaſit. Ꝑ inde hereſ fit cui ceſſa ē. hac ſi ipſe hereſ legitimuſ eſſet. qđ ſi poſtea cū adita fuerit in iure ceſ ſaſit. hiſ qui ceſſet ꝑmanet hereſ. et ob id creditorib: defuncti manet

non nisi praesentes | mancipari possunt; et non plures, | quam *quot 62) manu capi possunt: immo|biles autem, etiam plures simul, et quae | diversis locis sunt, mancipari pos|sunt.

7. Traditio propria est aliena|tio rerum nec mancipi. *Harum rerum | dominia ipsa traditione adprehendi|mus, scilicet, si ex justa causa tradi|tae sunt nobis.

8. Usucapione dominia | adipiscimur tam mancipi rerum, | quam nec mancipi. Usucapio est autem | dominii adeptio, per continuationem | possessionis anni, vel biennii: rerum | mobilium anni, immobilium biennii. |

9. In jure cessio quoque communis aliena|tio est, et mancipi rerum, et nec manci|pi; quae fit per tres personas, in jure ceden|tis, vindicantis, addicentis 63). 10. In jure | cedit dominus: vindicat is, cui ceditur: | addicit Praetor. 11. In jure cedi res etiam | incorporales possunt, velut usus|fructus, et hereditas, et tutela legi|tima libertae 64). 12. Hereditas in jure ceditur, | vel antequam adeatur, vel posteaquam | adita fuerit. 13. Antequam adeatur, in jure | cedi potest *legitimo ab herede 65): pos|teaquam adita est, tam a legitimo, quam | ab eo, qui testamento heres scriptus est. | 14. Si, antequam adeatur hereditas, in ju|re cessa sit, proinde heres fit, cui cessa est, | ac si ipse heres legitimus esset. Quod | si postea *quam adita fuerit, in jure ces|sa sit, is, qui cessit permanet heres: et | ob id creditoribus defuncti manet | obliga-

62) Vulgo: *quae.*

63) Sab. Vulgo: *cedentes, vindicantes, addicentes.*

64) Vulgo: *et libertas.*

65) Vulgo: *a legitimo herede.*

obligatuſ debita uero pereunt 197a* Id. ē. debitoreſ defuncti liberantur reſ aūt corporaleſ quotieſ ſingule in iure ceſſe ſunt tranſeunt ad eum cui ceſſa ē. hereditaſ. adiudicatio ne dominia nanciſcimur ꝑ formu lam familiae herciſcunde quaelo cū habet inter quoſ heredeſ. et ꝑ for mulā cōmuni diuidundo cui locuſ ē. inter ſocioſ. & ꝑ formulā finiū re gundorū quae. ē. inter uicinoſ. Nā ſi iudex uni ex heredib: aut ſociiſ aut uiciniſ rem aliquā ad iudica uerit ſtatim illi adquirit[2]. ſiue man cipi. ſiue nec mancipi ſit. legenobiſ adquirit[2] uel ut caducū. uel ereptu riū ex lege papia popea. Item lega tū ex lege duodecim tabularū ſiue mancepi reſ ſint. ſiue nec mancepi. adquirit[3] aūt nob̄ etiā ꝑ eaſ ꝑſonaſ quaſ in poteſtate manu mancipioue. habemuſ itaq: ſiquidem mancipio puta acceperit. aut traditū eiſſit uel ſtipulati fuerint ad noſ ꝑtinet. Item ſi heredeſ inſtituti ſint. Legatū ue eiſ ſit. et hereditatē iuſſuñro ad eunteſ nob̄ adquirunt. et legatum ad noſ ꝑtinet. Si ſeruuſ alteriuſ inbo niſ alteriuſ ex iuſ quiritiū ſit. exom nib: cauſiſ adquiret ei cuiuſ inbo niſ. ē. Iſ quā bona fide poſſidemuſ ſiue liber. ſiue alienuſ ſeruuſ ſit. no b̄ adquirit ex duab: cauſiſ tantū Id. ē. qđ ex renr̄a. et qđ ex operib: ſuiſ adquirit. extra haſ aūt cauſaſ aut ſi adquirit. ſi liber ſit aut domi- no ſialienuſ ſeruuſ ſit eadem ſunt.

tus, debita vero pereunt, | id est, debitores defuncti liberantur [66]), | res autem corporales, quoties [67a]) singulae | in jure cessae sunt, transeunt ad eum, | cui cessa est hereditas.

16. Adjudicatio|ne dominia nanciscimur per formu|lam familiae erciscundae, quae lo|cum habet inter *coheredes, et per for|mulam communi dividundo, cui locus est | inter socios, et per formulam finium re|gundorum, quae est inter vicinos. Nam | si judex uni ex heredibus, aut sociis, | aut vicinis rem aliquam adjudica|verit, statim illi adquiritur, sive man|cipi, sive nec mancipi sit.

17. Lege nobis | adquiritur, velut caducum, vel *erepto|rium [67b]) ex lege Papia Poppaea, item lega|tum ex lege duodecim tabularum, sive | mancipi res sint, sive nec mancipi. |

18. Adquiritur autem nobis etiam per eas personas, | quas in potestate, manu, mancipiove | habemus. Itaque si *quid [68]), mancipio | puta, acceperint, aut traditum eis sit, | vel stipulati fuerint, ad nos pertinet. | 19. Item si heredes instituti sint, legatum|ve eis sit, et hereditatem, jussu nostro ad|euntes, nobis adquirunt, et legatum | ad nos pertinet. 20. Si servus alterius in bo|nis, alterius ex jure Quiritium sit, ex om|nibus causis adquirit [69]) ei, cujus in bo|nis est. 21. Is, quem bona fide possidemus, | sive liber, sive alienus servus sit, no|bis adquirit ex duabus causis tantum, | id est, quod ex re nostra, et quod ex *operis [70]) | suis adquirit. Extra has autem causas | aut sibi adquirit, si liber sit: aut domi|no, si alienus servus sit.

66) Vulgo: *liberantur*. 15. *Res.*

67a) Male se haec verba habere multi viderunt. Caj. p. 63. l. 3 et 4. *perinde ... ac si.*

67b) Vulgo: *ereptitium*. Nostra lectio et codici et similibus verbis propior est.

68) Vulgo: *siquidem*.

69) Vulgo: *adquiret*.

70) Vulgo: *operibus*.

& in eo ſeruo in quotantū uſum fructum habemuſ 197 aβ

XX T̄. DE TESTAMENTIS

Teſtamentū ē. menteſ nr̄ae iuſ ta contentio. in id ſollempniter factum. ut poſt mortē nr̄am ualèat Teſtamentorū genera fuerunt. tria. unū qd̄ calatiſ comitiſ. al terū qd̄ inprocinctu. Tertium qd̄ ꝑheſit librū appellatū. ē. hiſ duob: teſtamentiſ abolitiſ hodie ſolū in uſu. ē. qd̄ ꝑheſit libra[p]m ſit Id. ē. ꝑmancipationē imagina riā. in quo teſtamento librae pen ſa debet[2]. et familiae emptor. et non minuſ quā quinq: teſteſ cum quib: teſtamenti factio. ē. qui in poteſtate teſtatoriſ. ē. aut fami liae emptoriſ teſteſ ad librae pen ſa adhiberē non poteſt. Qm̄ fa miliae mancipatio. inter teſta torē. et familiae emptio fit. Et ob id domeſtici teſteſ adhibendi non ſunt. filio familiae mente pater eiuſ teſteſ. ēē. non poteſt ex duob: fratrib: qui in eodē patriſ poteſ tate ſunt. alter familiae emptor alter teſteſ. ēē. non poteſt. Qm̄ qd̄ unuſ ex hiſ mancipiū accepit. ad quirit patri cui filiuſ ſuuſ teſteſ ēē. non debet. pater et qui in po teſtate eiuſ. ē. inſtitutuſ. duo fra treſ qui in eiuſ patriſ poteſtate ſuN̄ teſteſ utriq: uel alter teſteſ. alter librepenſ fieri poſſunt. alio fa miliae mente. qm̄ nihil nocet ex una domu plureſ teſteſ alie no negotio adhiberi. Mutuſ

Eadem sunt | et in eo servo, in quo tantum usum|fructum habemus. |

Tit. XX. De testamentis. |

1. Testamentum est mentis nostrae jus|ta *contestatio, in id solenniter | *facta [71]), ut post mortem nostram valeat. | 2. Testamentorum genera fuerunt | tria, unum, quod calatis comitiis, al|terum, quod in procinctu, tertium, | quod per *aes *et libram appellatum est. *Illis | duobus testamentis abolitis, hodie | solum in usu est, quod per *aes *et libram fit, | id est, per mancipationem imagina|riam: in quo testamento libripens| *adhibetur, et familiae emptor, et | non minus quam quinque testes, cum | quibus testamenti factio est. 3. Qui in | potestate testatoris est, aut fami|liae emptoris, testis *aut libripens | adhiberi non potest: quoniam fa|miliae mancipatio inter testa|torem et familiae *emptorem fit, et ob | id domestici testes adhibendi non | sunt. 4. Filio familiae emente, pater | ejus testis esse non | potest. 5. Ex duobus | fratribus, qui in *eadem [72]) patris potes|tate sunt, alter familiae emptor, | alter testis esse non potest: quoniam, quod | unus ex his mancipio accipit, ad|quirit patri, cui filius suus testis | esse non debet. 6. Pater, et qui in po|testate ejus est *constitutus, duo fra|tres, qui in ejus*dem* patris potestate sunt, | testes utrique, vel alter testis, alter | libripens fieri possunt, alio fa|miliam emente, quoniam nihil nocet | ex una domo plures testes alie|no negotio adhiberi. 7. Mutus, | surdus, furiosus, pupillus, femina, | neque

71) Vulgo: *factum*. 72) Al. *ejusdem*.

ſurduſ. furioſuſ. pupilluſ. femina 197ba *neq: familiae emptor. ēē. neq: teſ teſ libraepenſue fieri poteſt. Lati nuſ iunianuſ. et familiae emptor et teſteſ. et libraepenſ fieri poteſt. Qm̄ cū eo teſtamenti factio. ē. inteſta mento qđ pheſit librū fit. Duae reſ agunt^{2} familię. Mancipatio. et nuncupatio teſtamenti^{p}. nuncu pat^{2} teſtamentū in hunc modum tabulaſ teſtamenti teſtor teneńſ ita dicit. haec ut in hiſ tabuliſ ceriſ ue ſcripta ſunt. Ita do. Ita lego. Ita teſtor. Itaq: uoſ queritiſ^{p} teſti moniū. p̄bitote que^{p} nuncupatio et teſtatio uocat^{2}. Filiuſ fami liae teſtamentū facere non poteſt qm̄ nihil ſuū habet. Ut teſtari de eo poſſit. ſed diuuſ auguſtuſ marcuſ conſtituit. Ut filiuſ fami liae mileſ de eo peculio qđ in caſ triſ adquiſiuit teſtamentū face re poſſit. Qui de ſtatu ſuo incer tuſ. ē. factio qđ patre peregre mortuo ignorat ſe ſui iuriſ. ēē. teſtamentū facere non poteſt INpubiſ licet ſui iuriſ ſit. facere teſtamentū non poteſt. Qm̄ non dū plenum iudiciū animi habet Mutuſ. ſurduſ. furioſuſ. Itēq: pdi guſ. cui lege noƀ interdictū. ē. teſtamentū facere non poſſunt. Mutuſ qm̄ uerba nuncupationiſ Loqui non poteſt. Surduſ qm̄ uer ba familiae emptoreſ exaudire*

familiae emptor esse [73]), neque tes|tis, libripensve fieri potest. 8. Lati|nus Junianus et familiae emptor, | et testis, et libripens fieri potest: | quoniam cum eo testamenti factio est.

9. In testa|mento, quod per aes et libram fit, duae res| aguntur, familiae mancipatio, et | nuncupatio testamenti. Nuncu|patur testamentum in hunc modum. | Tabulas testamenti *testator tenens | ita dicit: HAEC UT IN HIS TABULIS CERIS|VE SCRIPTA SUNT, ITA DO, ITA LEGO, | ITA TESTOR: ITAQUE VOS, QUIRITES, TESTI|MONIUM *PERHIBETOTE [74]): quae nuncupatio | et testatio vocatur.

10. Filius fami|liae testamentum facere non potest, | quoniam nihil suum habet, ut testari | de eo possit. Sed Divus Augustus | Marcus constituit, ut filius fami|liae miles de eo peculio, quod in cas|tris adquisivit, testamen|tum face|re possit. 11. Qui de statu suo incer|tus est, (fac *ita [75]), quod patre peregre | mortuo, ignorat, se sui juris esse) | testamentum facere non potest. | 12. Impubes, licet sui juris sit, facere| testamentum non potest: quoniam non|dum plenum judicium animi habet. | 13. Mutus, surdus, furiosus, itemque prodi|gus, cui lege *bonis interdictum est, | testamentum facere non possunt: | mutus, quoniam verba nuncupationis| loqui non potest: surdus, quoniam ver|ba familiae emptoris exaudire | non potest: furiosus, quoniam mentem | non habet,

73) Vulgo abest *esse*.
74) Sic contra codicem et CAJUS p. 79. l. 8.
75) MAR. Vulgo: *facito*.

non poteſt. Furioſuſ qm̄ mentem 197bβ *non habet. ut teſtari de ea re poſ ſit p̱diguſ. qm̄ com̄ertiū illi inter dictū. ē. et ob id familia mancipa re non poteſt. Latinuſ iunianuſ Item iſ quidediticiorū numero ē. teſtamentū facere non poteſt. La tinuſ quidem qm̄ nominatī lege iu nia p̱hibituſ. ē. Iſ aūt qui deditici orū numerū. ē. qm̄ nec quaſi ciueſ romanuſ teſtari poteſt. cū ſit pere grinuſ nec quaſi peregrinuſ. qm̄ nulliuſ certe ciuitatiſ ſcienſ ut aduerſuſ legiſ ciuitatiſ ſuae teſte t² Feminae poſt duodecimū annū etatiſ teſtamenta facere poſſunt tutore. auctore. donec in tutela ſint. Seruuſ publicuſ p̄toriani parteſ dimidiā teſtamenti faciendi ha bitiuſ quae ad modū hereſ inſtitui debeat.*

XXI T̄ QUĒ AD MODŪ HERES INSTITUI DEBEAT

Hereſ inſtitui recte poteſt hiſ uerƀ titiuſ hereſ eſto ti tiuſ hereſ ſit titium hered̄ē eē iubeo. illa aūt inſtitutio heredē inſtituo. heredē facio pleriſq: inprobata. ē.

XXII T. QUI HEREDES INSTI TUI POSSUNT

Heredeſ inſtitui poſſunt qui teſta menti factione cū teſtatore habeN. Dediticiorū numerū hereſ inſtitui non poteſt. quiaperegrinuſ. ē. cū quo teſtamenti factio non. ē. Siqui dē mortiſ teſtatoriſ tēpore. uel in

ut testari de *sua [75]) re pos|sit: prodigus, quoniam *commercio [76]) illi inter|dictum est, et ob id familiam mancipa|re non potest. 14. Latinus Junianus, | item is, qui dedititiorum numero est, | testamentum facere non potest: La|tinus quidem, quoniam nominatim lege Ju|nia prohibitus est: is autem, qui dedititi|orum numero est, quoniam nec quasi civis | Romanus testari potest, cum sit pere|grinus, nec quasi peregrinus, quoniam | nullius certae civitatis *civis est* [77a]), ut | adversus leges civitatis suae teste|tur. 15. Feminae post duodecimum annum | aetatis testamenta facere possunt, | tutore auctore, donec in tutela *sunt [77b]). | 16. Servus publicus **populi Romani* partis | dimidiae [78a]) testamenti faciendi ha|bet jus [78b]).

Tit. XXI. Quemadmodum heres | instituti debeat. |

1. Heres institui recte potest his verbis: | Titius heres esto, Titius heres sit, | Titium heredem esse jubeo. Illa autem | institutio: Heredem instituo, heredem | facio, plerisque improbata est. |

Tit. XXII. Qui heredes insti|tui possint [79]).

1. Heredes institui possunt, qui testa|menti factionem cum testatore habent. | 2. Dedititiorum numero heres institui | non potest; quia peregrinus est, cum | quo testamenti factio non est. 3. *Latinus Junianus*, siqui|dem mortis testatoris tempore, vel in|tra diem cretionis, civis Romanus | sit,

75) Vulgo: *de ea re.*

76) Mar. Vulgo: *commercium.*

77a) Conf. codex.

77b) Mar. Vulgo: *sint.*

78a) Ex lectione codicis *Cujacius* efficit: *servus publicus populi Romani parte dimidia,* sed vel *pro* inserendum videtur, vel *partes dimidiam* codicis in *partis dimidiae* immutandum.

78b) Rubrum sequentis tituli in fine hujus positum bis legitur.

79) Vulgo: *possunt.*

tra diem crétioniſ ciuiſ romanuſ 198a* ſit. hereſ. eē. poteſt. Qđ ſi latinuſ manſerit lege iunia capere here ditatē ꝓhibet[2]. Idem iuriſ. ē. inꝑſo nā celebiſ ꝓpter legē iulia. Incer ta ꝑſona hereſ inſtitui non poteſt Uelut hoc modo quiſquiſ primum ad funuſ meū uenerit. Hereſ eſto qm̄ certū conſiliū debet eē. teſtan tiſ nec municipia. nec municipiſ heredeſ inſtitui poſſunt. Qm̄ incer tū corpuſ. ē. Ut neq: cernere uniuer ſi. neq: ꝓhire .de herede cernere poſſunt. ut heredeſ fiant. ſenatuſ conſultu. Tamen conceſſū. ē. ut ali bertiſ ſuiſ heredeſ inſtitui poſſint ſed fidei cōmiſſa hereditaſ munici pib: reſtitui poteſt. Deniq: hoc ſe natuſ conſulto ꝑſpectum. ē.

Deoſ heredeſ inſtituere non poſſumuſ p̄ter eoſ quoſ ſenatuſ conſulto conſ titutionib: principū inſtituere con ceſſum. ē. Sicuti iouem. Terpeium Apollenem. Didimeum. Sicuti mar tem. in gallia. mineruam. mili enſem. herculem. Gaditanū. dia nā. eſeſiam. matrē deorū ſipelen ſim. quae hyſmirne colitur. et ce leſtem. ſalinenſem. carthaginiſ ſeruoſ herediſ inſtituhere poſſum' noſtroſ cū libertate. alienoſ ſine libertate. Cōmuniſ cum libertate uel ſine libertate.

Eum ſeruum qui tantū in boniſ noſter ē. Nec cū libertatē heredē inſtituere

heres esse potest. Quod si Latinus | manserit, lege Junia capere here|ditatem prohibetur. Idem juris est in perso|na coelibis, propter legem Juliam. 4. Incer|ta persona heres institui non potest, | velut hoc modo: QUISQUIS PRIMUM 80)| AD FUNUS MEUM VENERIT, HERES ESTO, | quoniam certum consilium debet esse testan|tis. 5. Nec municipia, nec municipes | heredes institui possunt: quoniam incer|tum corpus est, ut neque cernere univer|si, neque pro herede *gerere | possint 81), ut heredes fiant. Senatus|consulto tamen concessum est, ut a li|bertis suis heredes institui possint. | Sed fidei commissa hereditas munici|pibus restitui potest: deque 82) hoc se|natusconsulto prospectum est. | 6. Deos heredes instituere non possumus, | praeter eos, quos senatusconsulto, cons|titutionibus Principum instituere con|cessum est: sicuti Jovem Tarpejum, | Apollinem Didymaeum, sicuti Mar|tem in Gallia, Minervam *Ili|ensem, Herculem Gaditanum, Dia|nam Ephesiam, Matrem Deorum Sipelen|sim, quae *Smyrnae colitur, et Coe|lestem Salinensèm Carthaginis. |

7. Servos heredes instituere possumus, | nostros cum libertate: alienos sine | libertate: communes, cum libertate, | vel sine libertate. | 8. Eum servum, qui tantum in bonis noster | est, nec cum libertate heredem instituere | possumus,

80) Vulgo: *primus.*

81) *Cuiacii* conjecturam firmat codex. *Pro hire .. de* est *pro herede*, quod secundo loco positum expungere, et *cernere* in *gerere* mutare licebit.

82) Vulgo: *denique.*

poſſumuſ. quia latinitate conſe 198$^{a\beta}$
quit^{2}. qđ non proficit ad heredita tem capiendam. alienuſ ſeruuſ heredeſ inſtituere poſſumuſ. eoſ tamen quorum cum domini teſta menti factione habemuſ. Cōmu niſ ſeruuſ cum libertate. recte quidem hereſ inſtituit^{2} quaſi pro priuſ ꝑparte nrū. ſine libertate aūt quaſi alienuſ ꝑpter ſocii par tem. Propriuſ ſeruuſ cū libertate hereſ inſtitutuſ ſi quidē in eadē cauſa ꝑmanſerit ex teſtamento liber et hereſ fit. Id. ē. neceſſariiſ qđ ſi ab ipſo teſtatore uiuente ma numiſſuſ. uel alienatuſ ſit ſuo arbitrio. uel iuſſu emptoriſ here ditatem adire poteſt. Sed ſi ſine libertate ſit inſtitutuſ. omnino non conſēſtit inſtitutio Alienuſ ſeruuſ hereſ inſtitutuſ. ſi quidem in ea cauſa ꝑmanſerit iuſſu do mini debet hereditatē adire. Qđ ſi uiuo teſtatore manumiſſuſ aut alienatuſ adnō fuerit. aut ſuo arbitrio. aut iuſſu emptoriſ poterit adire hereditatē ſui he redeſ inſtituendi ſunt. uel ex he redandi ſui aūt heredeſ ſunt li beri quoſ in poteſtate habemuſ. tam naturaleſ quam adoptiui Ītē uxor quae in manu ē. & nuruſ quae in manu. ē. fili quaē in po teſtate habemuſ. poſtumi quoq: liberi id. e. qui in utero ſunt

quia Latinitatem conse|quitur, quod non proficit ad heredita|tem capiendam. 9. Alienos servos | heredes instituere possumus eos *tantum[83], quorum cum dominis testa|menti factionem habemus. 10. Commu|nis servus cum libertate recte | quidem heres instituitur, quasi pro|prius, pro parte nostra: sine libertate | autem, quasi alienus, propter socii par|tem. 11. Proprius servus cum libertate | heres institutus, siquidem in eadem | causa permanserit, ex testamento | liber et heres fit, id est, necessarius. | 12. Quod si ab ipso testatore viven|te ma|numissus, vel alienatus sit, suo | arbitrio, vel jussu emptoris, here|ditatem adire potest. Sed si sine | libertate sit institutus, omnino | non consistit[84] institutio. 13. Alienus | servus heres institutus, siquidem | in ea causa permanserit, jussu do|mini debet hereditatem adire. | Quod si vivo testatore manumissus, | aut alienatus a domino fuerit, aut | suo arbitrio, aut jussu emptoris, | poterit adire hereditatem.

---

14. Sui he|redes instituendi sunt, vel exhe|redandi. Sui autem heredes sunt li|beri, quos in potestate habemus, | tam naturales, quam adoptivi: | item uxor, quae in manu est, et nurus, | quae in manu est filii, quem in po|testate habemus. 15. Postumi quoque | liberi, id est, qui in utero sunt, | si tales sunt, ut nati in potestate nostra | futuri sint, suorum

83) Vulgo: *tamen.* 84) Al. *constat.*

Si taleſ ſunt ut nati in poteſtate nr̄a 198[bα] *futuri ſint. ſuorū heredū numerū ſunt ex ſuiſ heredib: Filiuſ quidem neq: hereſ inſtitutuſ. neq: nominati quo exheredatuſ. non patit[2] uale re teſtamentū. Reliquę uero p̄ſo ne liberorū. uelut filia. nepuſ. nepteſ. ſi p̄teritae ſint ualet teſta mentū. ſcriptiſ heredib: adcreſcuN̄. Suiſ quidem heredib: in partē uiri lem. Extraneiſ aūt in partē dimi diam. Poſtumi quoq: liberi cuiuſ cūq: ſexuſ omiſſi qd̄ ualuit teſta mentū agnitione rūpunt[2]. Eoſ qui in utero ſunt ſi nati ſui heredeſ no biſ futuri ſunt. poſſumuſ inſtitu here heredeſ ſiquidem poſt mortē nr̄am naſcant[2] ex iure ciuili. Si uero uiuentib: nob̄ ex lege iulia. filiuſ qui in poteſtate. ē. ſi non in ſtituat[2] hereſ nominatim exhe redari debet. Reliqui ſui heredeſ utriuſq: ſexuſ. aut nominatim. aut inter ceteroſ poſtumuſ filiuſ nominatim exheredanduſ. ē. Fi lia poſtuma ceterę que poſtumę feminae. uel nominatim. uel int̄ ceteroſ. dūmodo inter ceteroſ ex heredatiſ aliquid legit[2]. nepoteſ et pronepoteſ. ceteriq: maſculi poſtumi p̄ter filium. uel nomina tim. uel inter ceteroſ cū adiectio ne ligati ſunt exheredandi. ſed tutiuſ ē. tamen nominatī eoſ ex heredari. et idobſeruatur magiſ*

heredum numero | sunt. 16. Ex suis heredibus filius quidem | neque heres institutus, neque nominatim | [quo] exheredatus, non patitur vale|re testamentum. 17. Reliquae vero perso|nae liberorum, velut filia, nepos, | neptis, si praeteritae sint, valet testa|mentum, scriptis heredibus adcrescunt, | suis quidem heredibus in partem viri|lem, extraneis autem [85]) in partem dimi|diam. 18. Postumi quoque liberi cujus|cunque sexus omissi, quod valuit testa|mentum, adgnatione *rumpunt [86]). 19. Eos, qui | in utero sunt, si nati sui heredes no|bis futuri sunt, possumus institu|ere heredes, si quidem post mortem | nostram nascantur, ex jure civili: si | vero viventibus nobis, ex lege Julia. | 20. Filius, qui in potestate est, si non in|stituatur heres, nominatim exhe|redari debet: reliqui sui heredes | utriusque sexus aut nominatim, | aut inter ceteros. 21. Postumus filius | nominatim exheredandus est: fi|lia postuma, ceteraeque postumae | feminae vel nominatim, vel inter | ceteros; dummodo inter ceteros ex|heredatis aliquid legetur. 22. Nepotes, | et pronepotes, ceterique masculi | postumi praeter filium, vel nomina|tim, vel inter ceteros cum adjectio|ne legati sunt exheredandi: sed | tutius est tamen nominatim eos ex|heredari: et id observatur magis. |

85) Vulgo abest. 86) Vulgo: *rumpitur.*

Mancipatoſ liberoſ .... qui 198ᵇ β *in re ciuili. neq: heredeſ inſtituere Neq: exheredare neceſſeſit. Tamen p̄tor iubet ſi non inſtituant[2] heredeſ exheredari. Maſculoſ om̄ſ nomina tim feminaſ. uel inter ceteroſ. alio quin contra tabulaſ bonorū poſſeſ ſionē eiſ pollicet[2]. Inter neceſſarioſ heredeſ id. ē. ſeruuſ cū libertate herediſ ſcriptuſ. et ſuoſ ſit neceſſarioſ Id. ē. liberoſ qui in poteſtate ſunt iure ciuili nihil inter. ē. Nam utri q: etiā inuiti heredeſ ſunt. ſed iure p̄torio ſuiſ. et neceſſariiſ heredibuſ abſtinere ſe a parenteſ hereditate ꝑmittit[2]. Neceſſariiſ aūt tantum heredib: abſtinendi poteſtaſ non dat[2]. Extraneuſ hereſ ſi quidem cū cretione ſit hereſ inſtitutuſ cer nendo ſit hereſ. ſiue ſine cretione ꝓ herede gerendo ꝓherede gerit qui reb: hereditariiſ tāquam dominuſ utit[2] uelut qui actionē rerū heredita riarū facit. aut ſeruiſ hereditariiſ cibariam dat. Cretio. ē. certorum dierum ſpatium qđ datur inſtituto heredi ad deliberandum utrū expi at ei adhire hereditatē. necne uel ut citiuſ hereſ eſto cernitoq: indieb: centum proximiſ quib: ſcieriſ pote riſq: niſi ita creueriſ exhereſ eſto cernere. ē. uerba cretioniſ dicere ad hunc modū cum id mediuſ here dē inſtituit. Eam hereditatē adeo cernoq: ſine cretione hereſ inſtitutuſ*

23. *Emancipatos [87]) liberos, *quamvis [88]) | *jure civili neque heredes instituere, | neque exheredare necesse sit; tamen | Praetor jubet, si non instituantur heredes, | exheredari, masculos omnes nomina|tim, feminas *vel nominatim* [89]) vel inter ceteros; alio|quin contra tabulas bonorum posses|sionem eis pollicetur.

24. Inter necessarios | heredes, id est, servos cum libertate | heredes scriptos, et suos *et [90]) necessarios, | id est, liberos, qui in potestate sunt, | jure civili nihil interest: nam utri|que etiam inviti heredes sunt. Sed jure | praetorio suis et necessariis heredibus | abstinere se a parentis hereditate| permittitur. Necessariis autem tantum | heredibus abstinendi potestas non | datur.

25. Extraneus heres, si quidem | cum cretione sit heres institutus, cer|nendo fit heres: si *vero* [91]) sine cretione, | pro herede gerendo. 26. Pro herede gerit, qui | rebus hereditariis tanquam dominus | utitur: velut qui *auctionem [92a]) rerum heredita|riarum facit: aut servis hereditariis | cibaria dat. 27. Cretio est certorum | dierum spatium, quod datur instituto | heredi ad deliberandum, utrum *expe|diat ei adire hereditatem, nec ne, vel|ut: TITIUS HERES ESTO, CERNITOQUE IN DIEBUS| CENTUM PROXIMIS, QUIBUS SCIERIS POTE|RISQUE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. | 28. Cernere, est verba cretionis dicere | ad hunc modum: CUM [ID] *ME* *MAEVIUS HERE|DEM INSTITUIT [92b]), EAM HEREDITATEM ADEO | CERNOQUE. 29. Sine cretione heres institutus, | si constituerit,

87) Vulgo: *mancipatos.*

88) MAR. Vulgo: *cum.* CUJ. *quos.*

89) Vulgo: *vel nominatim* abest, quod MAR. ex paragraphis antecedentibus inserit.

90) Vulgo: *scilicet.*

91) CUJ. Vulgo: *sive.*

92a) Vulgo: *actionem.*

92b) Vulgo: *INSTITUERIT.*

ſi conſtituerit nolleſe heredē. ee. ſtatī 199aa
excludit[2] ab hereditatē. et ampliuſ eā adire non poteſt. Cū cretione uero hereſ inſtitutuſ ſicut cernendo fit hereſ. Ita non aliī excludit[2]. quā ſi intra diē cretioniſ non creuerit. Id eoque etiā ſi conſtituerit nolleſe heredē. ēē. Tamen ſi ſupſint dieſ cretioniſ penitentiā actuſ cernendo hereſ fieri poteſt. Cretio aūt uulgariſ dicit[2]. aut continua uulgariſ in qua adiciuN[2] haec uerba quib: ſcieriſ poteriſq: c̄tinua in qua non adiciunt[2] ei. qui uulgarē cretionē habet dieſ illi dant[2] cōputant[2]. quib: ſcit ſe heredē inſtitutū. eē. & potuit cernere. Ei uero qui continuā habet cretionē. &iā illi dieſ cōputant[2]. quib: ignorauit ſe heredē inſtitutū. Aut ſciuit quidem. ſed non potuit cernere. heredeſ aut inſtituti dicunt[2]. aut ſubſtituti qui primo gradu ſcripti ſunt. Subſtituti qui ſecundo gradu. uel ſequentib: herediſ ſcripti ſunt. Uel totiuſ hereſ eſto cernitoq: in dieb: proximiſ centū quib: ſcieſ poteriſque Ita creueriſ. et hereſ eſto tunc mediuſ hereſ eſto. Cernitoq: in dieb: et reliqua ſimiliter. et deincepſ ſubſtitui poteſt. ſi ſub inꝑfectā cretionē hereſ inſtitutuſ ſit. Id. ē. non adiectiſ hiſ uerƀ. ſi non creueriſ exhereſ eſto. ſed ſi ita ſi non creueriſ. tunc mediuſ hereſ eſto. Cernendo quidem ſuperior inferiorē. excludit. non

nolle se heredem esse, statim | excluditur ab hereditate, et amplius eam | adire non potest. 30. Cum cretione vero | heres institutus, sicut cernendo fit he|res, ita non aliter excluditur, quam si intra | diem cretionis non creverit. Ideoque | etiam si constituerit nolle se heredem esse, | tamen, si supersint dies cretionis, poeni|tentia actus, cernendo heres fieri po|test.

31. Cretio *aut 93) vulgaris dicitur, aut | continua. Vulgaris, in qua adjiciuntur | haec verba: QUIBUS SCIERIS POTERISQUE. Con|tinua, in qua non adjiciuntur. 32. Ei, qui | vulgarem cretionem habet, dies illi *tan|tum computantur, quibus scivit 94) se heredem in|stitutum esse, et potuit cernere. Ei vero, | qui continuam habet cretionem, etiam | illi dies computantur, quibus ignoravit | se heredem institutum: aut scivit qui|dem, sed non potuit cernere.

33. Heredes | aut instituti dicuntur, aut substituti. | *Instituti*, qui primo gradu scripti sunt: sub|stituti, qui secundo gradu vel sequen|tibus heredes scripti sunt, *velut: *TITIUS | HERES ESTO, CERNITOQUE IN DIEBUS PROXI|MIS CENTUM, QUIBUS SCIES 95) POTERISQUE: | *NISI* ITA CREVERIS, *EXHERES ESTO. TUNC MAEVI|US HERES ESTO, CERNITOQUE IN DIEBUS, et | reliqua. Similiter et deinceps substi|tui potest.

34. Si sub imperfecta cretione | heres institutus sit, id est, non adjec|tis his verbis: SI NON CREVERIS, EXHERES | ESTO, sed si ita: SI NON CREVERIS, TUNC | MAEVIUS HERES ESTO, cernendo quidem | superior inferiorem excludit: non | cernendo autem, sed pro herede gerendo, | in partem

93) Vulgo: *autem.*

94) Vulgo: *scit.*

95) Vulgo: *SCIERIS* adversus et codicem et CAIUM.

cernendo aūt ſed ꝑherede gerendo in partē admittit ſubſtitutū. Sed poſtea diuuſ marcuſ conſtituit. ut et ꝑherede gerendo ex aſſe fiat he reſ. Qđ [n] neq: creuerit neq: ꝑherede geſſerit. ipſe excludit[2]. et ſubſtitu tuſ ex aſſe fit hereſ. 199a β

XXIII T. QUĒADMODŪ TES TAMEÑARŪPUÑUR

Teſtamento iure facto infirmat[2] duob: modiſ. ſi ruptū. aut in irritū factū ſit rūpit[2] teſtamentū Mutati one. Id. ē. ſi poſtea aliut teſtam̄tū iure factū ſit. Itē agnatione. id. ē. ſi ſuuſ hereſ agnaſcat[2]. qui neq: hereſ inſtitutuſ neq: utoportet exhereda tuſ ſit. agnoſcit[2] ſuuſ hereſ aut agnaſ cendo. aut adoptando. aut inma nū conueniendo. aut in locū ſui here diſ ſuccedendo. uelut nepuſ mortuo filio. uel emancipato. aut manu miſſione. Id. ē. ſi filiuſ exprima ſecun da::::: ue mancipatione. manu miſſuſ reuerſuſ ſit in patriſ poteſta te. inirritū fit teſtam̄tū. ſi teſtor ca pite diminutuſ fuerit. aut ſi iure fac to teſtamento nemo exteterit hereſ. Si iſ qui teſtam̄tū fecit ab hoſtib: cap tuſ ſit teſtam̄tū ei ^ ualet. Si quidē reuerſuſ fuerit iure poſt liminii. ſi uō ibi deceſſerit ex lege cornelia neq: ꝑinde ſucceſſionē ei ꝯfirmat. atq: ſi in ciuitate deceſſiſſet. ſi ſeptē ſigniſ teſtiū ſignatū ſit teſtam̄tū licet iure ciuili ruptū. uel irritū fac

admittit substitutum. Sed | postea Divus Marcus constituit, ut | et pro herede [96] gerendo ex asse fiat he|res. Quod si neque creverit, neque pro herede | gesserit, ipse excluditur, et substitu|tus ex asse fit heres. |

Tit. XXIII. Quemadmodum tes|tamenta rumpantur [97]. |

1. Testamentum jure factum infirmatur | duobus modis: si ruptum, aut irritum | factum sit.

2. Rumpitur testamentum mutati|one, id est, si postea aliud testamentum | jure factum sit. Item adgnatione, id est, si | suus heres adgnascatur, qui neque heres | institutus, neque, ut oportet, exhereda|tus sit. 3. Adgnascitur suus heres, aut adgnas|cendo, aut adoptando, aut in ma|num conveniendo, aut in locum sui here|dis succedendo, velut nepos mortuo | filio, vel emancipato, aut manu|missione, id est, si filius ex prima secun|dave mancipatione manu|missus reversus sit in patris potesta|tem.

4. Irritum fit testamentum, si testator ca|pite diminutus fuerit, aut si, jure fac|to testamento, nemo exstiterit heres. |

5. Si is, qui testamentum fecit, ab hostibus cap|tus sit, testamentum ejus valet: siquidem | reversus fuerit, jure postliminii: si | vero [98] ibi decesserit, ex lege Cornelia [99], | *quae perinde successionem ejus confirmat, | atque si in civitate decessisset.

6. Si septem | signis testium signatum sit testamentum, | licet jure civili ruptum, vel irritum fac|tum sit, Praetor

96) Schult. *pro herede* omisit, at inconsulto.

97) Vulgo: *rumpuntur.*

98) Vulgo: *non.*

99) Vulgo: *Corneliana.*

199b*

tum ſit. p̃tor ſcriptiſ heredib: iuxta tabulaſ bonorū poſſeſſione.dat. Si teſtator. et ciuiſ romanuſ. et ſuae po teſtatiſ cū moriret^{2} fuit. quā bonam poſſeſſionem cū re id. ē. cū effecto ha bet^{2}. ſi nemo aliuſ iure hereſ ſit. Libe riſ inpuberib: in poteſtate manen tib: tā natiſ quā poſtumiſ herediſ ſubſtituhere. parenteſ poſſunt dupli ci modo. Id. ē. aut eo cū extraneiſ ut ſi heredeſ non extiterint liberi ſubſti tutuſ hereſ fiat. aut ꝓprio iure. id̄ ſi poſt mortē parentiſ heredeſ facti intra pubertate deceſſerint ſubſti tutuſ hereſ fiat. &iā exheredita teſ filiiſ ſubſtituere parentib: licet non aliter in puberi filio ſubſtitu ere. quiſ hedē poteſt. quā ſi ſibi quiſ heredē inſtituheret. uel ipſū filiū. Uel quē libet aliū militeſ commo do cūq: fecerint teſtām̄ta ualeN̄. Id. ē. etiā ſine legitima obſeruatiō ne. Nā principalib: conſtitutioni b: ꝑmiſſū. ē. illiſ. Quomodo cūq: uellent. Quomodocūq: poſſent teſ tari. Idq: teſtamento cū illiſ con tra iure regulā fecit. Ita demū ualet ſi uel in caſtriſ mortuuſ ſit. uel poſt miſſionē intra annū.

XXIIII DE LEGATIS

Legatū. ē. qd̄ legeſ modo id. ē. im peratiue teſtamento relinquit^{2} Nā ea quae p̄catiuo modo relin quunt^{2} fidei com̄iſſa uocant^{2}. Le gamuſ aūt quattuor modiſ. per

scriptis heredibus juxta | tabulas bonorum possessionem dat, si | testator et civis Romanus, et suae po|testatis, cum moreretur, fuit: quam *bonorum | possessionem cum re, id est, cum effectu ha|bet [100]), si nemo alius jure heres sit.

---

7. Libe|ris impuberibus in potestate manen|tibus, tam natis, quam postumis, heredes | substituere parentes possunt dupli|ci modo, id est, aut eo, *quo extraneis, ut, | si heredes non exstiterint liberi, substi|tutus heres fiat: aut proprio jure, *ut [101]), | si, post mortem parentis heredes facti, | intra pubertatem decesserint, substi|tutus heres fiat. 8. Etiam exhereda|tis filiis substituere parentibus licet. | 9. Non aliter impuberi filio substitu|ere quis heredem potest, quam si sibi quis | heredem *instituerit vel ipsum filium, | vel quemlibet alium.

---

10. Milites *quomo|docunque fecerint testamenta, valent, | id est, etiam sine legitima observatio|ne: nam Principalibus constitutioni|bus permissum est illis quomodocunque | vellent, quomodocunque possent, tes|tari: idque testamentum, cum [102]) *miles con|tra juris regulam fecit, ita demum valet, | si vel in castris mortuus sit, vel post | missionem intra annum. |

Tit. XXIV. De legatis. |

1. Legatum est, quod legis modo, id est, im|perative, testamento relinquitur: | nam ea, quae precativo modo relin|quuntur, fideicommissa vocantur.

2. Le|gamus autem quatuor modis, per | vindicationem,

100) Vulgo: *quae bonorum possessio c. r. i. e. c. e. habetur.*

101) Vulgo: *id est.*

102) Vulgo: *quod.*

uindicationē pdānationē. ſinendi modo ppceptionē. P uindicationē hiſ uerbiſ. legamuſ do lego capito ſumito. ſiue habito. P dānationem hiſ uerbiſ. hereſ m̄ſ damnaſ eſto da re dato facito heredē meū dare iubeo. ſinendi modo. İta hereſ m̄ſ dānaſ eſto ſinere luciū titiū ſumere illū rē ſibiq: habere ppceptionē. ſic luciuſ titiuſ illā rē pcipito. p uindi cationē legari poſſunt. Reſquae utro q: tēpore ex iuſ quiritiū teſtatoriſ fuer̄ mortiſ. et quomodo teſtamentū facīebat. pter quā ſi pondere nume ro menſurā contineantꝛ. In hiſ enī ſatiſ. ē. ſi uel mortiſ dūtaxat tēpore fuerint ex iuſ quiritiū pdānationē om̄ſ reſ ligari poſſunt. &iā quae non ſunt teſtatoriſ. dum̄odo taleſ ſint quae dari poſſint. Liber homo aut reſ populi aut ſacra. aut religi oſa. nec pdānationē ligari poteſt. qm̄ dari non poteſt. ſinendi modo ligari poſſunt reſ ppriae teſtatoreſ et heredeſ eī. ppceptionē ligari poſ ſuN. Reſ quae etiā p uindicationem ſi ea reſ quae non fuit utroq: tēpore teſtatoriſ ex iuſ quiritiū puindicati onē legata ſit. Licet iure ciuili non ualeat. Legatū tamen ſenatuſ conſul to neroniano firmatꝛ. quocautū. ē. Ut qđ minuſ pactiſ uerƀ legatū. ē. pinde ſit hac ſi optimo iure legatū. ē. Optimū aūt iuſ legati pdānationē. ē. ſi duob: eadē reſ p uindicationem 199bβ

per damnationem, sinendi | modo, per praeceptionem. 3. Per vindicationem | his verbis legamus: DO, LEGO, CAPITO, | SUMITO, *SIBI [103a]) HABETO. 4. Per damnationem | his verbis: HERES MEUS DAMNAS ESTO DA|RE, DATO, FACITO, HEREDEM MEUM DARE | JUBEO. 5. Sinendi modo ita: HERES MEUS | DAMNAS ESTO SINERE LUCIUM TITIUM SUMERE | ILLAM REM, SIBIQUE HABERE. 6. Per praeceptionem sic: | LUCIUS TITIUS ILLAM REM PRAECIPITO. 7. Per vindi|cationem legari possunt res, quae utro|que tempore ex jure Quiritium testatoris | fuerunt, mortis, et *quando testamentum | faciebat, praeterquam si pondere, nume|ro, mensura [103b]) contineantur, in his enim | satis est, si vel mortis dumtaxat tempore | fuerint ex jure Quiritium. 8. Per damnationem | omnes res legari possunt, etiam quae | non sunt testatoris, dummodo tales | sint, quae dari possint. Liber [104]) homo, | aut res populi, aut sacra, aut religi|osa, nec per damnationem legari potest: | quoniam dari non potest. 10. Sinendi modo | legari possunt res propriae testatoris, | et heredis ejus. 11. Per praeceptionem legari pos|sunt res, quae etiam per vindicationem. |

11ª. Si ea res, quae non fuit utroque tempore | testatoris ex jure Quiritium, per vindicati|onem legata sit, licet jure civili non | valeat legatum, tamen senatusconsul|to Neroniano firmatur: quo cautum est, | ut quod minus *aptis [105]) verbis legatum est, | perinde sit, ac si optimo jure legatum *esset: | optimum autem jus legati per damnationem est. |

12. Si duobus eadem res per vindicationem | . . .

. . . .

103a) Vulgo: *SIVE* vel *sive*.

103b) Schult. errore: *mensura, numero.*

104) Vulgo ante hanc vocem novum numerum 9 ponunt.

105) Ex verbo: *pactis* hoc effecit Victorius. Alii: *rectis, justis* mallent.

legata ſit. Si uero coniunctim uelut 200ªα *titio. et ſeio hominē iſtico. do lego iu re ciuili concurſu partiſ ſiebant. Non currente altero parſ eiuſ alte ri adcreſcebat. ſed poſt legē papi am popeam non capienteſ parſ ca duca ſit. ſi ꝑ damnationē eadē reſ duob: legatu ſit. ſi quidē coniunctū ſinguliſ parteſ debentꝛ. et non capi entiſ parſ iure ciuili inhereditatē remanebat. Nunc aūt caduca ſit qđ ſi diſiunctim ſinguliſ ſolidū debetꝛ Optione aūt legati ꝑuindicationē data legatarii electio. ē. ueluti homi nē optato elegito. Idemq: ē: etſi tacite* legauerim titio *hominē* aut decem *hereſ* meuſ dato *hominē dare he redis electio. ē. uelit dare. ante herediſ inſtitutionē legari non poteſt Qm̄ et poteſtaſ teſtam̄ti ab herediſ inſti tutione incipit. poſt mortē herediſ lega ri non poteſt. ne ab herediſ herede lega ri uideatꝛ. qđ iuriſ ciuiliſ ratio non patitꝛ & mortiſ aūt herediſ tēpuſ legari poteſt Uelut cū hereſ moriatꝛ paene cauſa liga ri non poteſt. Paene aūt cauſa ligatꝛ qđ cohercendi herediſ relinquitꝛ. Ut faciat quidē. aut non faciat. non ut legatarū ꝑtineat. ut puta hoc modo ſi filiā tuā in matrimonio titio conlocaueriſ decé* ~~m~~ decen *ſeio dato. Incerte ꝑſona lega ri non poteſt. ueluti quicūq: filiū meū filiā ſuā in matrimonio conlocauerit ei homini* ~~tot~~ centum *mi dato ſub certa tamen demonſtratione incertæ ꝑſone* p

. . : legata sit [106]), si vero conjunctim, velut | TITIO ET SEJO HOMINEM *STICHUM DO, LEGO, ju|re civili concursu partes fiebant, | non *concurrente altero, pars ejus alte|ri adcrescebat; sed post legem Papi|am Poppaeam non capientis pars ca|duca fit. 13. Si per damnationem eadem res | duobus legata sit, siquidem conjunctim, | singulis partes debentur: et non capi|entis pars jure civili in hereditate | remanebat: nunc autem caduca fit; | quod si disjunctim, singulis solidum [107]) debetur. |

14. Optione autem legati per vindicationem | data, legatarii electio est, veluti: HOMI|NEM OPTATO, ELIGITO. Idemque est, etsi tacite | legaverim: TITIO HOMINEM AUT DECEM | HERES MEUS DATO, hominem dare he|redis electio est *quem* velit dare [108]).

15. Ante | heredis institutionem legari non potest: | quoniam et potestas testamenti ab heredis insti|tutione incipit. 16. Post mortem heredis lega|ri non potest, ne ab heredis herede lega|ri videatur, quod juris civilis ratio non patitur. | *In mortis autem heredis tempus legari potest, | velut: CUM HERES MORIATUR.

17. Poenae causa lega|ri non potest. Poenae autem causa legatur, quod | coercendi heredis *causa* relinquitur, ut faciat | *quid, aut non faciat, non ut *ad* *legatarium [109]) | pertineat: ut puta hoc modo: SI FILIAM TUAM | IN MATRIMONIO TITIO CONLOCAVERIS, DECE|M . . [110]) SEJO DATO.

18. Incertae personae lega|ri non potest, veluti: QUICUNQUE FILIO MEO | FILIAM SUAM IN MATRIMONIO CONLOCAVERIT, | EI *HERES *MEUS [111]) TOT *MILLIA DATO. Sub certa | tamen demonstratione incertae personae | legari potest, vel-

106) In verbis, quae hic ante *si vero* desunt, supplendis multi laboraverunt, omnes: *siquidem disjunctim, singulis*, jam alii: *in solidum debentur*, alii: *debetur*, alii: *partes debentur*, legunt; unde recte quidem sensum Goeschenius ita restituit: *sive disjunctim, id est, singulis in solidum, sive conjunctim* etc., melius tamen omissis verbis: *id est singulis in solidum* dicemus post ultimam paginae lineam verba excidisse, ergo: *per vindicationem, sive disjunctim, velut: Titio hominem Stichum do lego, Sejo eundem hominem do lego, legata sit, sive conjunctim etc.* cf. Caii *p.* 105. *l.* 6 *seq.*

107) Vulgo: *in solidum.*

108) Conf. codex, cujus apographum Brandisius integrius nunc dedit.

109) Sab. Vulgo: *ut legatum pertineat.*

110) Vulgo: *decem millia.*

111) Vulgo: *HOMINI.*

legari poteſt. uelut ex cognatiſ meiſ 200$^{a\beta}$ qui nunc ſunt. quiprimo ad funuſ meū uenerit. ei hereſ m̄ſ illud dato. neq: ex falſa demonſtratione. neq: ex falſa çauſa legatū infirmat^{2} falſa demonſtratio. ē. Uelut titio fundū quem a titio emi do lego cū hiſ fundoſ a titio emptuſ non ſit falſa cauſa. ē. uelut titio qm̄ negotia mea curauit fundū do lego Ut negotia eí. nūquā titiuſ curaſſet. a legatario legari non poteſt. Legatū eo tantū dari poteſt qui extraneuſ eſt. Ideoq: filio familiae herede inſtituto. uel ſeruo. neq: a patre. neq: a domino ligari poteſt. heredi a ſemet ipſo ligari non poteſt. ei qui inpoteſtate manu mancipioue. ē. ſcripti herediſ ſub conditione legari poteſt. ut requirat^{2} quotē pore dieſ legat cedit in poteſtate herediſ non ſit. Ei cuiuſ in poteſtate manu mancipioue. ē. hereſ ſcriptuſ ligari non poteſt. ſicut ſingulae reſ legari poſſunt. Ita uniuerſarū quoq: ſum̄a legari pateſt. Ut puta modo hereſ m̄ſ cū titio hereditatē meā partito diuidito quo caſu dimidia parſ bonorū legata uidet^{2}. Poteſt aūt et alia parſ. uelut tertia. uel quarta ligari quae ſpecieſ partitio appellat^{2} uſufructuſ ligari poteſt iure ciuili earū rerū quarū ſalua ſubſtantiā. utendi-fruendi poteſt. ēē. facultaſ. Et tā ſingularū rerū quā plurimū. Id. ē. patiſſinato conſulto. Cautū. ē. ut etiā ſi earū rerū quā in abuſu contineN^{2} ut puta

ut: EX COGNATIS MEIS, | QUI NUNC SUNT, QUI PRIMO AD FUNUS MEUM | VENERIT, EI HERES MEUS ILLUD DATO.

19. Neque ex | falsa demonstratione, neque ex falsa | causa legatum infirmatur. Falsa demons|tratio est velut: TITIO FUNDUM, QUEM A TITIO | EMI, DO, LEGO, cum is fundus a Titio emp|tus non sit. Falsa causa est velut: TITIO, | QUONIAM NEGOTIA MEA CURAVIT, FUNDUM DO, LEGO, | *utut [111b]) negotia ejus nunquam Titius curasset.

20. A | legatario legari non potest.

21. Legatum | ei [112]) tantum dari potest, qui extraneus | est, ideoque filiofamiliae herede insti|tuto vel servo, neque a patre neque a domi|no legari potest. 22. Heredi a semet ipso le|gari non potest. 23. Ei, qui in potestate, manu, | mancipiove est scripti heredis, sub con|ditione legari potest: ut requiratur, | quo [113]) tempore dies legati cedit, in potes|tate heredis non sit. 24. Ei, cujus in potesta|te, manu, mancipiove est heres scriptus, | legari non potest.

25. Sicut singulae res | legari possunt, ita universarum quoque *summa* legari potest, ut puta *hoc* modo: HE|RES [114]) MEUS CUM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITOR [115]), DIVIDITO: quo casu dimidia pars bonorum | legata videtur. Potest autem et alia | pars, velut tertia, vel quarta, legari. | Quae [116]) species partitio *appellatur*.

26. Ususfruc|tus legari potest jure civili [117]) earum rerum, | quarum salva substantia utendi fru|endi potest esse facultas: et tam singula|rum rerum, quam *plurium, *item [118]) partis. 27. Sena|tusconsulto cautum est, ut etiam, si earum | rerum, quae in abusu continentur, ut puta | vini, olei, tri-

111b) Vulgo: *ut*.

112) Codex habuisse videtur *ab eo*, sed locus ita quoque corruptus est.

113) Vulgo: *sed requiritur, ut quo* etc.

114) Vulgo: *ut puta:* MAEVIUS HERES. cf. §. 17.

115) Vulgo: *partito*

116) Vulgo: *legari: quae*

117) Vulgo: *j c l. p.*

118) HEIS. Vulgo: *id est.*

uini. olei. tritici. uſuſſructuſ legatiſ 200ba *ſit. legatario reſtradant*[2]. *Cautionib: inter poſitiſ de reſtituendiſ eiſ. cū uſuſ fructuſ ad legatariū ꝑtinere deſie rit. Ciuitatib: omnib: quę ſub imperio p̄torianiſ legari poteſt. Idq: adiuo nerua introductū poſtea a ſenatu auctore adriano diligentiuſ conſti tutū. ē. Legatū qđ datū. ē. adimi poteſt. uel eodē teſtamento. uel co dicelliſ teſtamento confirmatiſ. dū tamen eodē modo adimatur quomodo datū. ē. ad heredē lega tarii legata. non aliē tranſeunt. niſi ſi iam die legatorū cedente legatariuſ deceſſerit. Legatariū quae pure uel in diē certū relicta ſunt dieſ cedit. antiquo quidē iu re ex mortiſ teſtatoriſ tēpore. Ꝑ legem aūt po peū. papeū ex aptiſ tabuliſ teſtamenti. Eorū uero quae ſub condicione relicta ſuN̄. cū conditio exteterit lex fal cidia iubet. non pluſquādodran tē totiuſ patrimonii legari ut omni modo quadranſ integer a pud heredē remaneat legatorū ꝑperam ſolutorū repetitio non. ē.*

XXV T DE FIDEICOM̄ISSIS

Fidei com̄iſſū. ē. quod non ciui lib: uerƀ. ſed p̄catiue relinquetur nec ex rigore iure ciuiliſ ꝑficiſcit[2] *Sed ex uoluntate datur. relinquen teſ uerba fidei com̄iſſorū in uſu. Uere haec ſunt fidei. com̄itto. peto*

tici, ususfructus legatus | sit, legatario res tradantur, cautionibus | interpositis de restituendis eis, cum usus|fructus ad legatarium pertinere desie|rit.

28. Civitatibus omnibus, quae sub imperio | *P. *Romani *sunt, legari potest: idque a Divo | Nerva introductum, postea a senatu, | auctore Adriano, diligentius consti|tutum est.

29. Legatum, quod datum est, adimi | potest, vel eodem testamento, vel co|dicillis testamento confirmatis: | dum tamen eodem modo adimatur, | quo modo datum est.

30. Ad heredem lega|tarii legata non aliter transeunt, | nisi si jam die legatorum cedente | legatarius decesserit. 31. *Legatorum, | quae pure, vel in diem certum relicta | sunt, dies cedit, antiquo quidem ju|re, ex mortis testatoris tempore: per | legem autem Papiam Poppaeam, | ex apertis tabulis testamenti: eorum [119]) | vero, quae sub conditione relicta | sunt, cum conditio exstiterit.

32. Lex Fal|cidia jubet, non plus, quam dodran|tem totius patrimonii legari, ut | omnimodo quadrans integer a|pud heredem remaneat. 33. Legatorum | perperam solutorum repetitio non est. |

Tit. XXV. De fideicommissis. |

1. Fideicommissum est, quod non civilibus | verbis, sed precative relinquitur, | nec ex rigore juris civilis proficiscitur, | sed ex voluntate datur relinquen|tis. 2. Verba fideicommissorum in usu | *fere haec sunt: fideicommitto, peto,

119) Vulgo: *Eorum.*

uolo dari. & ſimilia etiā nutu relinquere fideicommiſſū in uſu receptū. ē. 200[b] β fideicomiſſo relinquere poſſunt. qui teſtamentū facere poſſunt. licet non fecerint. Nā inteſtatū quiſ moriturus fidei comiſſū relinquere poteſt. Reſ ꝑ fidei comiſſū relinqui poſſuN. quę etiā ꝑ dānationē legari poſſunt. Fideicomiſſa dari poſſuN Hi qui legari poteſt. latini iuniani fidei comiſſū capere poſſunt. Licet legatū capere non poſſint fidei cōmiſſū. et ante herediſ inſtitutionē & poſt mortē herediſ. et codicelli etiā non confirmatiſ. teſtamento dari poteſt. Licet legari non poſſit.

Itē grece fidei comiſſū ſcriptū ualet licet legatū grece ſcriptū nonuale at filio qui in poteſtate. ē. ſeruoue heredib: inſtitutiſ ſeu hiſ legatum ſit patriſ. uel domini fidei comitti poteſt. quāuiſ ab eo ligari non poſſit qui teſtamento hereſ inſtitutuſ. ē. Codicelliſ etiā non confirmatiſ rogari poteſt. uelut hereditatē totā uel ex partē alii reſtituat. quāuiſ directo hereſ inſtitui. nequidem confirmatiſ codicelliſ poſſit fidei comiſſa. non ꝑ formulā petuntur ut legata. ſed cognitio. ē. Rome quidem conſulū. aut p̄toriſ qui fidei cōmiſſo uocat[2]. In prouinciiſ uero p̃ ſidib: ꝓuinciarū paene cauſa... ...uel incertae ꝑſone nequidem fidei comiſſa dari poſſunt. hiſ qui

volo dari, et similia. 3. Etiam nutu relin|quere fideicommissum [in] usu [119a]) receptum est. | 4. Fideicommissum relinquere possunt, | qui testamentum facere possunt, licet | non fecerint: nam intestatus quis mo|riturus fideicommissum relinquere po|test. 5. Res per fideicommissum relinqui | possunt, quae etiam per damnationem legari | possunt. 6. Fideicommissa dari possunt | *his, *quibus legari potest. 7. Latini Juniani | fideicommissum capere possunt, licet | legatum capere non possint. 8. Fideicom|missum et ante heredis institutionem,| et post mortem heredis, et codicillis etiam | non confirmatis testamento, dari | potest, licet legari non possit. | 9. Item graece fideicommissum scriptum valet, | licet legatum graece scriptum non vale|at. 10. Filio, qui in potestate est, servove| heredibus institutis, seu [120]) his legatum | sit, patris, vel domini fidei committi | potest; quamvis ab eo legari non pos|sit. 11. Qui testamento heres institutus est, | codicillis etiam non confirmatis ro|gari potest, vel ut hereditatem totam, | vel ex parte alii restituat: quamvis | directo [121]) heres institui ne quidem | confirmatis codicillis possit. 12. Fidei|commissa non per formulam petuntur, | ut legata: sed cognitio est Romae qui|dem Consulum, aut Praetoris, qui fideicom|misso [122]) vocatur: in provinciis vero *Praesidum provinciarum. 13. Poenae causa | vel incertae [123]) personae ne quidem | fideicommissa dari possunt.

14. Is, qui rogatus est alii restituere heredita|tem, lege

119a) Vulgo: *in usu.*

120) Vulgo: *seu si*

121) Vulgo: *q. ex directo.*

122) Vulgo: *fideicommissarius.*

123) Vulgo: *certae vel incertae.* Sab. *certae* reprobavit, quod neque codex habet, neque sensus exigit, cum non de poenae causa fideicommissis solis, sed et de fideicommissis incertae personae datis sermo sit.

rogatuſ. ē. alii reſtituere heredita 201a*
tē. Lege quidem falcidia non haben te qm̄ non pluſ puta quādodran tē reſtituere rogatuſ. ē. extribelli ano ſenatuſ conſulto reſtituit. ut ei et in eū dentꝛ actioneſ cui reſtitu ta. ē. hereditaſ. Lege aūt falcidia interueniente qm̄ pluſ dodrantem uel etiā totā hereditatē reſtituhere rogatuſ ſit. Ex petatiano ſenatuſ conſultu reſtituit. ut deducta parte quarta ipſe qui ſcriptuſ. ē. hereſ in ipſū actioniſ conſeruentꝛ. Iſ aūt qui recipit hereditatē legatarii locū habeatꝛ. Ex petatiano ſenatuſ con ſultu reſtituta hereditate com̄oda et incom̄oda hereditatiſ com̄unican tur. Inter heredē et eū cui reliquae parteſ reſtitutae ſunt inter poſitiſ ſtipulationib: ad exemplū parteſ & proparteſ ſtipulationū. Parteſ aūt. et ꝑparteſ ſtipulationiſ ꝑpriae dicuntꝛ. quae de lucro et dāno com̄u nicando ſolent interponi inter he redē et legatariū partiarū. Id. ē. cū quo partituſ. ē. hereſ. ſi hereſ dā noſā hereditatē dicat cogetꝛ ap̄to re adire. et reſtituhere totā. Ita ut ei et in eo qui recipit hereditatē actio niſ dentꝛ. ꝑinde atq: ſi extribelliano ſenatuſ conſultu reſtituta fuiſſet. Idq: ut ita fiat pegatiano ſenatuſ conſulto cautū. Si quiſ in fraudē taci tā fidem ad com̄odauerit ut non ca pienti fidei com̄iſſum reſtituat

quidem Falcidia *locum* non haben|te, quoniam non plus, puta, quam dodran|tem restituere rogatus est, ex Trebelli|ano senatusconsulto restituit, ut | ei, et in eum dentur actiones, cui restitu|ta est hereditas. Lege autem Falcidia | interveniente, quoniam plus *quam* dodrantem, | vel etiam totam hereditatem restituere | rogatus sit, ex Pegasiano senatus|consulto restituit: ut [124]), deducta parte | quarta, *ipsi, qui scriptus est heres, *et* [125]) in | ipsum actiones conserventur: is autem, qui | recipit hereditatem, legatarii loco | habeatur. 15. Ex Pegasiano senatuscon|sulto restituta hereditate, commoda, | et incommoda hereditatis communican|tur inter heredem et eum, cui reliquae | partes restitutae sunt, interpositis | stipulationibus, ad exemplum partis | et pro parte stipulationum. Partis | autem et pro parte stipulationes proprie | dicuntur, quae de lucro et damno commu|nicando solent interponi inter he|redem et legatarium partiarium, id est, | cum quo partitus est heres. 16. Si heres dam|nosam hereditatem dicat, cogetur a Praeto|re adire, et restituere totam: ita ut | ei, et in eum, qui recipit hereditatem, actio|nes dentur, proinde atque si ex Trebelliano | senatusconsulto restituta fuisset: | idque ut ita fiat, Pegasiano senatus|consulto cautum [126]).

17. Si quis in fraudem taci|tam fidem adcommodaverit, ut non ca|pienti fideicommissum restituat, nec quadrantem

124) Vulgo: *vel.*

125) Vulgo: *ipse, qui scriptus est heres, hereditatem restituat, et.*

126) Vulgo: *cautum est.*

nec quadrantē eum deducere ſena 201aβ tuſ cenſuit. nec caducū uindicare ex eo teſtamento. ſi liberoſ habeat libertaſ dari poteſt ꝑ fidei com̄iſſū

XXVI. T̄. DE LEGİTIMIS HE REDİBUS

Inteſtatorū ingenuorū hereditateſ ꝑtinet. Primū ad ſuoſ heredeſ. id. ē. liberoſ qui in poteſtate ſunt. cete roſq: qui in liberorū loco ſunt. ſi ſui heredeſ non ſunt ad conſanguine oſ. id. ē. fratreſ. et ſororeſ. ex eodē patre. ſi nec hi ſunt ad reliquoſ agna toſ proximoſ. Id. ē. cognatoſ uiriliſ ſexuſ ꝑ mareſ deſcendenteſ eiuſdē familiae. Id enī cautū. ē. lege duodecim tabularū. hac ſi inteſtato morit[2] cui ſuuſ hereſ. nec agna tuſ proximuſ familiae habeto ſi de functuſ ſit filiuſ ex altero filio mor tuo. İam nepuſ unuſ. uel etiā plureſ ad om̄ſ hereditaſ ꝑtinet. Non ut in capita diuidat[2] ſed inſtirpe. Id. ē. ut filiuſ ſoluſ mediā partē habeat. & nepoteſ quotquot ſunt alterā di midiā. Equū ē. enī nepoteſ in patriſ ſui loco ſuccedere. et eā partē habe re quā pater eorū ſi uiueret habitu ruſ. &&. quādiu ſuuſ hereſ ſperat[2] hereſ fieri poſſe. Tamdiu locuſ agna tiſ non. ē. uelut ſi uxor defuncti pre gnanſ ſit. aut filiuſ aput hoſteſ ſit agnatorū hereditateſ diuidunt[2] incapita. uelut ſi ſit frater filiuſ. et alteriuſ fratriſ duo plureſ. uel

eum deducere sena|tus censuit: nec caducum vindicare | ex eo testamento; si liberos habeat. |

18. Libertas dari potest per fideicommissum. |

Tit. XXVI. De legitimis he|redibus. |

1. Intestatorum ingenuorum hereditates | pertinent primum ad suos heredes, id est, | liberos, qui in potestate sunt, cete|rosque, qui [in] liberorum 127) loco sunt; si sui | heredes non sunt, ad consanguine|os, id est, fratres et sorores ex eodem | patre; si nec hi sunt, ad reliquos adgna|tos proximos, id est, cognatos | virilis sexus, per mares descendentes, | ejusdem familiae: id enim cautum est lege | duodecim tabularum hac 128): SI INTESTATO 129) | MORITUR, CUI SUUS HERES NEC *SIT* 130), ADGNA|TUS PROXIMUS *FAMILIAM HABETO.

2. Si *de|funoto 131) sit filius, *et* ex altero filio mor|tuo jam nepos unus, vel etiam plures, | ad omnes hereditas pertinet, non ut in | capita dividatur, sed 132) in stirpes, id est, | ut filius solus mediam partem habeat, | et nepotes quotquot sunt alteram di|midiam: aequum est enim nepotes in patris | sui *locum 133) succedere, et eam partem habe|re, quam pater eorum, si viveret, habitu|rus esset.

3. Quamdiu suus heres speratur | heres fieri posse, tamdiu locus adgna|tis non est: velut si uxor defuncti prae|gnans sit, aut filius apud hostes sit. |

4. Adgnatorum hereditates dividuntur | in capita: velut si sit *fratris filius, | et alterius fratris duo *pluresve | liberi,

127) Vulgo: *in liberorum.*
128) Vulgo: Ac.
129) Vulgo: *intestatus.*
130) Vulgo: *nec exstabit.*
131) Vulgo: *defunctus.*
132) Vulgo: *sed ut.*
133) Vulgo: *nepotes patris sui loco.*

liberi quotquot ſunt ab utraq: parte 201ba
ꝑſonę. tot ſiunt portioneſ ut ſinguli ſin gulaſ capiant. Si pluref eodē gradu ſ̄ agnati et quidā eorū hereditatē ad ſe ꝑtinere noluerint. Uel ante quā adie rint. deceſſerint eorū parſ adcreſcit hiſ qui adierint. Qđ ſi nemo eorū adì erit ad inſequentē gradū. ex lege he reditaſ non tranſmittitꝛ. Qm̄ in legi timiſ hereditatib: ſucceſſio non. ē. ad feminaſ ultra conſanguineorū gradu legitima hereditaſ non ꝑtinet Itaq: ſoror fratriſorori uel legitima hereſ fit. Ad liberoſ matre inteſtate hereditaſ ex lege duodecī tabularū non ꝑtinebat quia feminae ſuoſ here deſ non habent. Sed poſtea IMP antoninuſ. & cōmodio ratione in ſe natu recitata. Id actū. ē. utſineinma nu c̄uentione matrū. legitimae here ditateſ. ad filioſ ꝑtineant. Excluſiſ conſanguineiſ et reliquiſ agnatiſ in teſtati filii hereditaſ ad matrē ex le ge duodecī tabularū non ꝑtinet. Sed ſi iuſ liberorū habeat ingenua tri um libertina quatuor legitima hereſ fit. ex ſenatuſconſulto tertulli ano. ſi tamen ei filio neq: ſuuſ hereſ ſit quiue int̄ ſuoſ heredeſ ad bonorū poſſeſſione. ap̄tore uocatꝛ. neq: pat̄ adquē legē hereditaſ bonorūue poſ ſeſſio cum re ꝑtinet. neq: frater con ſanguineuſ, qđ ſi ſoror conſanguinea ſit ad utraſq: ꝑtinere iubetꝛ hereditaſ

XXVII T̄. DE LIBERTORū SUCCES

quotquot sunt ab utraque parte | personae, tot fiunt portiones, ut singuli sin|gulas capiant.

5. Si plures eodem gradu *sint*[134]) | adgnati, et quidam eorum hereditatem ad se | pertinere noluerint, vel antequam adie|rint, decesserint; eorum pars adcrescit | his, qui adierunt[135]). Quod si nemo eorum adi|erit, ad insequentem gradum ex lege he|reditas non transmittitur, quoniam in legi|timis hereditatibus successio non est. |

6. Ad feminas ultra consanguineorum | gradum legitima hereditas non pertinet: | itaque soror fratri *sororive legitima | heres fit.

7. Ad liberos matris intestatae | hereditas ex lege duodecim tabularum | non pertinebat: quia feminae suos here|des non habent: sed postea Impp. | Antonini et Commodi oratione in se|natu recitata id actum est, ut sine in ma|num conventione matrum legitimae here|ditates ad filios pertineant, exclusis | consanguineis, et reliquis adgnatis. 8. In|testati filii hereditas ad matrem ex le|ge duodecim tabularum non pertinet: sed | si jus liberorum habeat, ingenua tri|um, libertina quatuor, legitima | heres fit ex senatusconsulto Tertulli|ano: si tamen ei filio neque suus | heres sit, quive inter suos heredes ad bonorum | possessionem a Praetore vocatur, neque pater, | ad quem lege hereditas, bonorumve pos|sessio cum re pertinet, neque frater con|sanguineus. Quod si soror consanguinea | sit, ad utrasque pertinere jubetur hereditas. |

Tit. XXVII. De libertorum succes|-

134) Vulgo: *sunt.* 135) Vulgo: *adierint.*

SIONIBUS UEL BONIS 201bβ

Libertorū inteſtatorū hereditaſ primū ad ſuoſ heredeſ ꝑtinet. Deinde ad eoſ quorū liberti ſunt. uelut patronū patronā liberoſue patroni. Si ſit patronuſ. et alteriuſ patroni filiuſ ad ſolum patrū hereditaſ ꝑtinet. Itē patroni filiuſ. patroni nepotib: obſtat ad liberoſ patronorū hereditaſ defuncti ꝑtinet. aut in capita. non in ſtirpe diuidatur. legitimae hereditatiſ iuſ qđ ex lege duodecī tabularū deſcendit capitiſ minutione amittitꝛ.

XXVIIIT̄ DE POSSESSIONIBUS DANDIS

Bonorū poſſeſſio datꝛ. aut contra tabulaſ teſtamenti. aut aduerſuſ tabulaſ inteſtati. Contra tabulaſ bonorū poſſeſſio datꝛ liberiſ emancipatiſ teſtamento p̄teritiſ. licet legitimo non ad eoſ ꝑtineat hereditaſ. Bonorū poſſeſſio contra tabulaſ liberiſ tam naturalib: quā adoptiuiſ datꝛ. Sed naturalib: quidē emancipatiſ non tamen et illiſ qui in adoptiua familia ſunt. Adoptiuiſ aūt hiſ tantū qui in poteſtate manſerunt. Emancipatiſ liberiſ ex edicto datꝛ bonorū poſſeſſio ſi parati ſunt cauere patrib: ſuiſ qui in poteſtate manſerunt. Bona quaę moriente patre habuer̄ ſe conlaturoſ. ſecđm tabulaſ bonorū poſſeſſio datꝛ. ſcriptiſ heredib: ſcilicet ſi eorū quib: contra tabulaſ cōpetit nemoſit aut petere. nollent etiam

SIONIBUS, [VEL BONIS.]|

1. Libertorum intestatorum hereditas | primum ad suos heredes pertinet: deinde | ad eos, quorum liberti sunt, velut patro|num, patronam, liberosve patroni. 2. Si sit | patronus, et alterius patroni filius, | ad solum patronum hereditas pertinet. | 3. Item patroni filius patroni nepotibus | obstat. 4. Ad liberos patronorum hereditas | defuncti pertinet, *ut in capita, non in stirpes dividatur. |

---

5. Legitimae heredi|tatis jus, quod ex lege duodecim tabularum | descendit, capitis minutione amittitur. |

Tit. XXVIII. De possessioni|bus dandis.|

1. Bonorum possessio datur aut contra ta|bulas testamenti, aut adversus | tabulas, *aut* intestati.

2. Contra tabulas bo|norum possessio datur liberis emanicipa|tis, testamento praeteritis, licet legitima |non ad eos [136]) pertineat hereditas. 3. Bono|rum possessio contra tabulas liberis | tam naturalibus, quam adoptivis datur: | sed naturalibus quidem emancipatis; | non tamen et illis, qui in adoptiva | familia sunt: adoptivis autem his tan|tum, qui in potestate manserunt. 4. Eman|cipatis liberis ex edicto datur bonorum | possessio, si parati sunt cavere *fratri|bus suis, qui in potestate manserunt, | bona, quae moriente patre habuerint [137]), | se collaturos.

5. Secundum tabulas bonorum | possessio datur scriptis heredibus, scilicet, | si eorum, quibus contra tabulas competit, | nemo sit, aut petere *nolint. 6. Etiam|si jure civili

136) Vulgo: *ad eos non.* 137) Vulgo: *habuerunt.*

ſi iure ciuili non ualeat teſtamen to forte qd̄ familiae mancipatio uel nuncupatio defuit ſi ſignatū teſtamentū ſit. non minuſ quā ſeptē teſtiū ciuiū romanorū ſigniſ bonorū poſſeſſio dat[2]. Inteſti dat[2] bonorum poſſeſſio ꝑ ſeptē graduſ. primo gradu liberiſ. ſecundū legitimiſ. heredibuſ tertio proximiſ cognatiſ. quarto familiae patroni. patrono. patrone.[p] Item liberoſue patroni. patroneue. ſexto uero uxori. ſeptimo cognatiſ manumiſſoriſ. quib: ꝑlegem furiā pluſ mille aſſeſ capere licet. & ſine moſit ad quē bonorū poſſeſſio ꝑtine re poſſit. aut ſit quidem ſed iuſſuū omiſerit populo bona deferunt[2] ex lege iulia caducaria liberiſ bono rū poſſeſſio dat[2]. Tam hiſ qui in po teſtatē uſq: in mortiſ tēpuſ fueruN quā emancipatiſ. Item adoptiuiſ non tamen etiā in adoptione datiſ proximi cognati bonorū poſſeſſio ne accipiunt. non ſolū ꝑ feminini ſexuſ ꝑſonā cognati. ſedetiā agnati capite diminutia. nā licet legiti mū iuſ agnationiſ capitiſ minutio ne amiſérint. natura tamen cogna ti manent bonorū poſſeſſio datur parentib: et liberiſ intra annum ex quo petere potuerunt. Ceteriſ intra centum dieſ qui omniſ intra id tēpuſ ſi non petierint bonorū poſſeſſionē ſequenſ graduſ admit tit[2]. Perinde atq: ſiſuperioriſ non 202[aã]

non valeat testamen|tum, forte quod familiae mancipatio,| vel nuncupatio defuit, si signatum | testamentum sit non minus quam septem | testium civium Romanorum signis, bonorum | possessio datur.

7. Intestati datur bonorum | possessio per septem gradus: primo gradu | liberis: secundo legitimis heredibus: | tertio proximis cognatis: quarto | familiae patroni: *quinto* patrono, patronae, | item liberis patroni, patronaeve: | sexto viro, uxori: septimo cognatis | manumissoris, quibus per legem Furiam plus mille asses capere licet; et si [138]) ne|mo sit, ad quem bonorum possessio pertine|re possit, aut sit quidem, sed jus suum | omiserit, populo bona deferuntur ex | lege Julia caducaria. 8. Liberis bono|rum possessio datur, tam his, qui in po|testate usque in mortis tempus fuerunt,| quam emancipatis: item adoptivis, | non tamen etiam in adoptionem datis. | 9. Proximi cognati bonorum possessio|nem accipiunt, non solum per feminini | sexus personam cognati, sed etiam adgnati | capite diminuti: nam, licet legiti|mum jus adgnationis capitis minu|tione amiserint, natura tamen cogna|ti manent.

10. Bonorum possessio datur | parentibus et liberis intra annum, | ex quo petere potuerunt: ceteris | intra centum dies. 11. Qui omnes intra | id tempus si non petierint bonorum| possessionem, sequens [139]) gradus admit|titur, perinde ac si superiores non | essent: idque per septem gradus fit. |

138) Vulgo *et* deest.

139) Vulgo: *si non petierint, ad b. p. s.*

eſſent. idq: ꝑ ſeptem graduſ fit 202[aβ] *hi quibuſ ex ſucceſſorio edictu bonorū poſſeſſio dat[2]. heredeſ qui dē non ſunt. ſed herediſ loco conſtituunt[2] beneficio p̄toriſ. Ideoq: ſeu ipſi agant. ſeu cū hiſ agat[2] ficticiiſ actionib: opuſ. ē. in quib: heredeſ ēē. fingunt[2]. Bonorū poſſeſſio aūt reddat[2]. aut ſinere cū re iſ qui accepit cum effectu bona retineat. ſinere cū aliuſ iure ciuili e uincere hereditatē poſſit. ueluti ſi ſuuſ hereſ inteſtati bonorū poſſeſſio ſinere qm̄ ſuuſ hereſ euincere hereditatē iure legitimo poſſit.*

XXVIIII T̄ DE BONIS LIBERTORUM

Ciueſ romani liberti hereditatē lex duodecī tabularū patrono defert. ſi inteſtato ſine ſuo herede libertuſ deceſſerit. Ideoque ſiue teſtamento facto decedat. licet ſuuſ hereſ ei non ſit. ſeu inteſtato et ſuuſ hereſ ei ſit. quā non naturaliſ ſeduxor puta quae in manu fuit. uel adoptiuuſ filiuſ. lex patrono nihil preſtat. ſed ex edictu p̄toriſ ſeu teſtamento libertuſ moriat[2]. Ut aut nihil. aut minuſ quā partē dimidiā bonorū patrono relinquat contra tabulaſ teſtamenti partiſ dimidiā bonorū poſſeſſio illi datur. niſi libertuſ aliquē ex naturalib: liberiſ ſucceſſorē ſibi relinquat.

12. Hi, quibus ex successorio edicto | bonorum possessio datur, heredes qui|dem non sunt, sed heredis loco consti|tuuntur, beneficio Praetoris. Ideoque seu | ipsi agant, seu cum his agatur, fictitiis | actionibus opus est, in quibus heredes | esse finguntur.

13. Bonorum possessio *aut | *cum* *re datur, aut sine re: cum re, *cum* [140]) is, qui | accepit, cum effectu bona retineat: | sine re, cum alius jure civili evin|cere hereditatem possit: veluti si | suus heres intestati [141]) *sit*, bonorum posses|sio sine re *est*, quoniam [142]) suus heres evincere | hereditatem jure legitimo possit. |

Tit. XXIX. De bonis liber|torum. |

1. Civis Romani liberti hereditatem | lex duodecim tabularum patro|no defert, si intestato sine suo he|rede libertus decesserit: ideoque, | sive testamento facto decedat, li|cet suus heres ei non sit; seu intesta|to, ei suus heres ei sit, *quamvis non na|turalis, sed uxor puta, quae in | manu fuit, vel adoptivus filius: | lex patrono nihil praestat: sed ex | edicto Praetoris, seu [143]) testamento *facto* liber|tus moriatur, aut [144]) nihil, aut mi|nus quam partem dimidiam bonorum | patrono relinquat, contra ta|bulas testamenti partis dimidiae | bonorum possessio illi datur: nisi | libertus aliquem ex naturalibus | liberis successorem sibi relinquat: | sive intestato de-

140) Vulgo: *si*.
141) Vulgo: *intestato*.
142) Vulgo: *cum*.
143) Vulgo: *si*.
144) Vulgo: *aut ut*. al. *ut aut*.

ſiue inteſtato decedat. et uxorē for 202ba
te in manum uel adoptiuum filiū
relinquat aequae partiſ mediae
bonorū poſſeſſio contra ſuoſ heredeſ
patrono dat^{2} in boniſ libertae pa
trono. nihil iuriſ ex edicto datur
Itaque ſeu inteſtata moriatur.
Liberta ſemp̱ ad eum hereditaſ
p̱tinet. Licet liberi ſint libertae
qm̄ non ſunt ſui heredeſ matri obſ
tit patrono. Lex papia popeā
poſtea libertaſ quatuor libe
rorū iure tutela patronorū libe
rauit. Sc̄ū intulerit iam poſſe
ea ſine auctoritate patronorū
teſtari profpexit Ut pronume
ro liberorū libertae ſubpreſtitū
uiriliſ parſ patrono debeatur.
Liberi patroni uiriliſ ſexuſ eadē
iura in boniſ libertorū parentū
ſuorū habent quae et ipſe patro
nuſ. feminae uero ex lege quidem
duodecim tabularū p̱inde iuſ ha
bent. atq: maſculi patronorum
liberi contra tabulaſ aūt teſta
mento liberti. aut ab inteſtato
contra ſuoſ heredeſ. non natura
liſ bonorū poſſeſſio eiſ non compe
tit. Sed ſi iuſ trium liberorū habu
erunt etiam hac iura ex lege
papia popea nanciſcuntur
paternae ex boniſ libertorum
illud iuſ tantum habeant quod
lex duodecī tabularum introdux̄.
Sed poſtea lex papia patronae

cedat, et uxorem for|te in manu, vel adoptivum filium | relinquat, aeque partis mediae | bonorum possessio contra suos heredes | patrono datur.

2. In bonis libertae pa|trono nihil juris ex edicto datur: | itaque seu [145]) intestata moriatur | liberta, semper ad eum hereditas | pertinet, licet liberi sint libertae, | quoniam non sunt sui heredes matri. 3. *** obs|tat patrono. Lex Papia Poppaea | postea libertas quatuor libe|rorum jure tutela patronorum libe|ravit: et cum intulerit, jam posse | eas sine auctoritate patronorum testari, prospexit, ut pro nume|ro liberorum libertae superstitum virilis pars patrono debeatur. | 4. Liberi patroni virilis sexus eadem | jura in bonis libertorum parentum | suorum habent, quae ei ipse patro|nus. 5. Feminae [146]) vero ex lege quidem | duodecim tabularum perinde jus ha|bent, atque masculi patronorum | liberi. (5.) Contra tabulas autem testa|menti liberti, aut ab intestato | contra suos heredes non natura|les bonorum possessio eis non compe|tit. Sed si jus trium liberorum habu|erint [147]), etiam haec jura ex lege | Papia Poppaea nanciscuntur. | 6. * Patronae * in [148]) bonis libertorum | illud jus tantum habent, quod | lex duodecim tabularum introduxit. | Sed postea lex Papia patronae [149]) |

145) Vulgo: *si*.

146) Vulgo non ad hanc vocem, sed ad sequentem: *contra tabulas*, novam paragraphum faciunt, cum tamen et quae sequuntur ad filias patronorum spectent.

147) Vulgo: *habuerunt*.

148) Vulgo: *ex*.

149) Vulgo inserunt: *ingenuae*, quod ex sequentibus colligitur, etsi expressum non sit.

duob: liberiſ honoratae liber $202^{b\beta}$
tinae tribuſ id iuriſ dedit quod
patronuſ habet ex edictum.
Item ingenui trium liberorum iure
honoratae. eadem lex id iuſ dedit
quod ipſi patrono tribuit.

EXPLICIT

duobus liberis honoratae, liber|tinae tribus, id juris dedit, quod | patronus habet ex edicto. | 7. Item ingenuae trium liberorum jure | honoratae eadem lex id jus dedit, | quod ipsi patrono tribuit . . . . 150)

150) Post *item liberis* inserunt, pro *patrono* ponunt: *patronae;* necessariae tamen non sunt hae emendationes, si post *tribuit* excidisse dicamus tale quid: *ut liberi ejus* etc.

12
46.